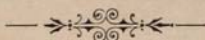

XXV. M. M.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

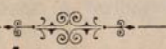

2035

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

PÉTERFI DÉNES és KOVÁCS JÁNOS.

2035

Recehatalma
1894 júl 10.

XXV KÖTET.

KOLOZSVÁRT.

AJTAI K. ALBERT (MAGYAR POLGÁR) KÖNYVNYOMDÁJA.

1890.

51006

IV

Baumgarten és Hase. <i>μ</i>	108
A Koncz János életrajzairól. Péterfi Lajos	113
Enyedi György élete. Jakab Elek	131 211
A ravai unitárius egyház története. Végh Mihály	159 289
Kövendi Kovács Dénes emléke. Péterfi Dénes	188
Husz János. Kovács János.	285
Magyar és angol-amerikai unitárius érintkezések e század első felében. Jakab Elek	374

V. Egyházi élet:

Levél a fővárosból. Jakab Elek	52
Az unitáriusok székely-kereszturi értekezlete. Péterfi Lajos	172
Az angol és amerikai unitárius társulatok évi közgyűlései. Kovács János	186
Angliai levelezés. Gordon Sándor.	264
Utasítás az esperesi vizsgálatok körüli eljárásra.	274
Az unitárius vallásközönség egyh. főtanácsának évi rendes gyűlése.	300
Laborfalvi Berde Mózes újabb alapítványa	327
Az unitárius templom felszentelése Budapesten. Kovács János.	326
10,000 frtos alapítvány	343

VI. Vegyes tartalmuak:

Válópereink a sajtóban. r. r.	41
Párisi levél. Charraud D.	46, 117, 177, 267, 318, 395

VII. Irodalmi értesítő:

56, 125, 276, 333, 409

VIII. Aranykönyv:

A székelykereszturi gymnasium 5-ik tanszékére tett adakozások. 63. Adakozások a fiatfalvi unitár. egyházban. Nyilvános köszönet. 63. Adakozások az árkosai eklklában. Nyilvános köszönet. 64. A budapesti unitárius rendes lelkészi állásra és állandó imaházra tett kegyes adományok. 129, 209. A székelykereszturi középiskolánál felállítandó 6-ik tanári szék alapjára. 207, 282, 344, 416. Köszönetnyilvánítás, Nyilvános köszönet. 209. A budapesti unitárius templom berendezésére. 210, 283, 416. Adakozások a kolozsvári unitárius anyaegyházközség templomában állított belső ajtókra. 282. Köszönetnyilv. Nyilv. köszönet. 283. Kegyes adakozások a kálnoki unitár. egyházban. 284.

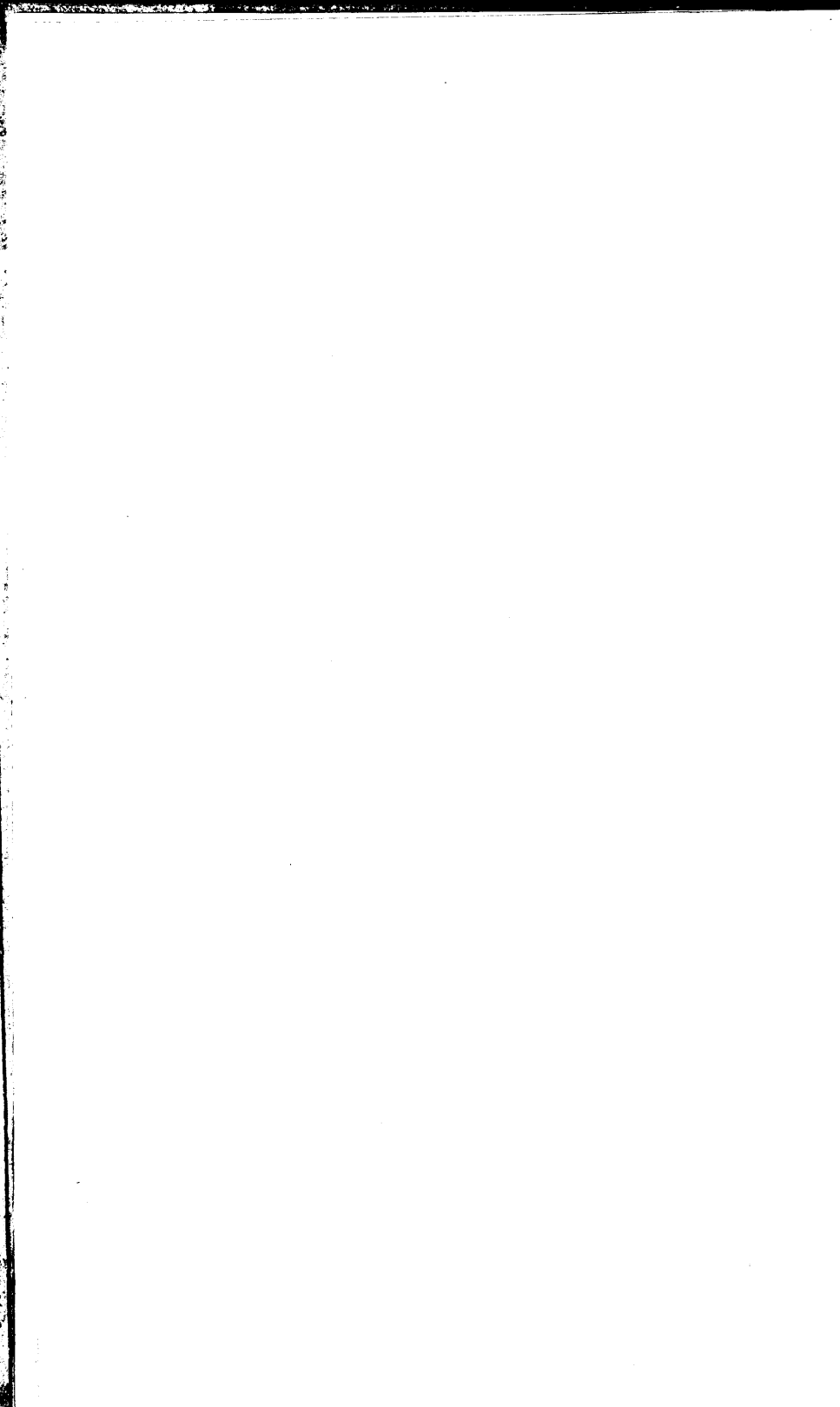
IX. Különfélék:

A görög nyelv tanításának kérdése. Jótékonyág kolozsvári ekklánkban. 58. A beszéd zenéjéről. 59. Dr. Döllinger. A hazai protestantismus veszteségei. 60. A német protestánsok halottai. Gordon Sándor. 61. Br. Orbán Balázs. 126. Baló Sándor. Egy új olasz reformator. 127. Bismarck. Helyreigazítás. Meghívó. 128. Ministeri látogatás Kolozsvártt. Püspöki vizsgálat. 198. A budapesti ekkla. Polgárdi-i levél. 201. Huszonöt éves oszt. találkozás. Kitüntető megbíztatás. 204. Székely-kereszturi unitárius dalkör. H. Almási Szabó Mózes. 205. Kovács Dénes halála. 206. Egyh. élet. 277. Ferencz Károly. Széplaki P. Horváth Gábor. 278. Szabó Károly. Ág. hitv. újabb vesztesége. Értesítők. 279. Kortársak találkozósa. A buddhismus Párisban. 280. Az angol unitáriusok 287. Angolhoni vendégeink. 335. Jakab Elek. Károli ünnepély. Papi beköszöntő. 339. Jézus istensége. Gordon Sándor levele. Bismarck bucsuja. 340. Pályázati hirdetmény. 242. Az amerikai unitáriusok. A brit és külf. Unitárius Társulat. 410. Egy érdekes mozgalom. Az Unitárius Közlöny. A prot. irod. társ. 411. Jezsuiták esküje. A jezsuita jezsuitának marad. A föld lakóinak száma. A legfőbb jó a világon. Dr. E. Melzer.

Gyászhirek: 61, 128, 206, 281, 342, 414.

A szerkesztőség postája: 62, 128, 206, 281, 414.

Olvasóinkhoz. 415.

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXV-ik évf.

Január—Február 1890.

1-ső füzet.

BUDDHISMUS. *)

Ezelőtt nem sokkal, mintegy negyedszáz évvel, egy szegény ifju elment egyetemre oda, a hol most az unitáriusoknak diszes templo-
mot — igazán „egyházat“ — építnek, és lyukas erszényét — hogy
tanulását folytathassa — magán tanítással foltozgatta. Többek közt
egy tisztességes háznál adott leczkét, a hol a felek kölcsönösen szer-
rették egymást, a mig — megtudták, hogy a tanító unitárius; a mi-
re meg kelle állomásától válni. Kevéssel az előtt — sőt akkor s
azután is — elterjedt vélemény volt a Királyhágótól nyugatra, hogy
az unitárius embernek szarva van, úgy hogy ha valamelyikök sina
homlokát mutatta czáfolatul, nem előítéletökről jöttek meg, hanem
azt mondták neki, hogy hát nem igazi unitárius. Honnan származ-
hatott a hamis képzet, bajos volna kitalálni. Mint gúnyos kifejezés a
hűtelen feleségü férjeknek tulajdonított szarvakat juttatja eszünkbe;
de ez ellen azt a kifogást teszem b. Orczyval, hogy „nem szarv, a
mivel senki nem öklelhet!“ De másfelől Mózesre sem hivatkozhat-
tak, a ki „midőn leszállana a Sinai-hegyről, tartja vala a bizony-
ság két tábláit (a decalogust) és nem tudja vala, hogy szarvas
volna az orczája az Ur beszéde társalkodásától“, mert hisz’ ez a jel-
kép, melyet Michel Angelo az ő pompás szobrán örökölt, magasz-
talásul szolgált volna felekezetünknek, mit ama gúny kezdői bizonyo-
san nem akartak. Utóljára is az A. kt a e o n példájára ötlünk, a ki
midőn a nympháival együtt fürdő Dianát megpillantotta, a reáfecs-
kendett víztől s az istenné átkától szarvassá változott. Bámulnak a
hasonlaton, ugy-é? De lám, midőn azok a kutató Socinusok és
Servetusok a mysteriumokat ékszereikből s mezőkből kivetköztetve
csupaszon meglátták, csoda-e, ha szentelt vízzel lefecskendezve —
legalább in effigie — szarvakat kaptak s ezeket követőik is örö-
költék?

Minden esetre a szaru jelképpé üt ki és ha választani kell köz-
tük, legtanácsosabb volna a Mózesével, melynek jelentése kimagya-

*) Felolvasatott a Dávid F. egyletben.

rázását az exegetákra hagyom, tartani. Részemről ahhoz ragaszkodom és büszke vagyok vele jelképben és való értelmében. Igenis, nem egyszer volt alkalmam az életben és irodalomban szerencsétlenné magamat — minden hátrányai mellett — az unitáriusságért. És ez, midőn fölvettem tárgyammat törekszem, bármily tökélytelenül, ismertetni, egyike azoknak. A ki t. i. eddigelé tudtomra ismertette, valamennyi vagy egy s más felekezethez, vagy valamelyik philosophiai iskolához tartozik és mindenik saját felekezete nézeteit találja fel a Buddhismusban, vagy pedig olvassa beléje és én azt vagyok bátor hinni, hogy mint unitárius legkevesebb előítélettel s legelfogulatlanabbul szólhatok hozzája.

Értekezésem természetesen két részre oszlik: az elsőben a Buddhismus történelmét, a másodikban a felekezet hitágazatait mondom el lehető rövidséggel.

I.

Kr. sz. előtt 500 évvel volt Indiában Benares városától mintegy 240 kmnyi távolságra éjszakra egy tömött népességű s tudós bráhma-
nokkal bővölködő tartomány, melynek fővárosa Kapilavasztu
vala. Rádzsájának vagy is királyának Szuddhódana volt a neve és
két első rangu felesége, a szomszéd Kóli tartomány rádzsája két
leánya. Háza sokáig gyermektelen volt és kimondhatatlan az öröm,
midőn az egyik, már 44 éves királyné, Mahámája, a rég ohajtott örökös
előjelét mutatta. Boldog anyaságát szülési házánál ohajtotta meg-
érni: útnak is indult nagy sereg kísérettel, de a leendő Buddha nem
várta míg nagyatyja házához érkeznek, hanem világot látott egy pi-
henő kies helyen. Az új szülöttnek Sziddhártha (czeltérő,
dolgát végrehajtó) nevet adtak, mely későbbre és állandólag Gau-
tama nemzetségi névvel cserélődött fel. Váltólag Sákjamuninak
is nevezik, egyfelől mivel atyja a sákja népen uralkodott, másfelől
későbbi próféta (muni) tisztjénél fogva.

Tizenkilencz évet érvén, összeházasította k Jaszódhárával,
az unokavérével u. m. a Kólii rádzsa leányával s kéjére élvezte az
életet gyönyöreiben elmerülve. Ennek ellenére, midőn a sákják zú-
golódni kezdtek, hogy majd ha háboru üt ki, mi segítségökre lesz
egy elpuhult hadvezér? s a király a fiát próbára vetette; eme min-
den férfias és vitézi dolgokban oly jártasnak mutatkozott, hogy min-
den ellenét legyőzte. Aztán legyőzte a tudományos készültségben a
tanítókat is, úgy, hogy teljesen helyreállítá becsületét a békétlenkedő
nép előtt. Ezentul ismét nem tudni felőle semmit 29 esztendő s ko-

ráig, a mikor egyszerre fordulat állott elé éltében. Egykor ugyanis a parkjába kocsikázván ki, egy késő vénségtől egészen megtörött ember akadt a szemébe. Más alkalommal egy undorító nyavalyában sinlő ember látásán ütközött meg. Majd ismét egy ember senyvedő holttestének borzasztó látmánya keserítette. Mindannyiszor azt mondá neki Cshanna, a kocsisa, hogy az a sorsa minden élőlénynek. Nem sokára azután egy önsanyargatót (askéta) látott csendes méltósággal lépdelni s tudakozódván róla, elbeszélé neki a kocsisa az askéták jellemét és céljokat. Mindezek gondolkozóba ejtették Sziddhárthát s a legutóbbi látmány után a vecsernyét a parkjában a folyó martján mély elmélkedésben töltötte el. Aztán megfürdött és haza kocsikázott. Hirmondó találkozék vele szembe azzal az örvendetes újsággal, hogy felesége (Jaszódhára) egy fiuval, a ház első gyermekével ajándékozta meg. „Most már“, mondá nyugodtan a királyfi, „egy új és erős köteléket kell elszakasztanom.“ Gautama hazajötte diadalmenet képét öltötte. Zenészek környezték a szekerét s a nép ujongó üdvözlétei hangzottak a fülébe. Közöttök egy vonta magára különösen a figyelmét, egy fiatal leány, unokavére szavai: „Boldog az atyja, boldog az anyja, boldog a felesége ily fiunak és férjnek?“ De a „boldog“ oly szóval vala kifejezve, mely menekülést, szabadulást, enyészetet is jelent. Ebben az értelemben fogta fel Sziddhártha s hálára kötelezve érezvén magát, hogy a leány őt élte feladatára figyeltette, gyöngyös nyaklánczát leoldván neki küldé ajándékba. A leány azt gondolá, hogy udvarolni kezd vele neki, s abban a reményben ringatta magát, hogy a királyfi majd elveszi s főfelesége lesz; de nagyon csalódott, mert az tovább állott s ügyet sem vetett reá többet. Estvére eljöttek a tánczos leányok, hogy az ünnepélyes alkalmakkal akkor és most is szokásos „Ná c s“ tánczczal mulattassák, de ezeket sem vette számba, hanem révézetes álomba merült. Éjfélkor felébredt s a mint kimentében az előszobában elnyult tánczosnékat meglátta, szörnyü undorodás fogta el s Cshannát találván őrállónak, elküldé, hogy nyergeljen lovat neki. Az alatt óvatosan megnyitá a Jaszódhára hálószobája ajtaját s látá, hogy alszik virágoktól környezve s kezét gyermeke fején tartva. Azt gondolta vala, hogy mig elmenne, utoljára is karjára veszi a gyermeket, hanem megállott a küszöbön tétovázva s anyát s gyermeket nézve. Végre a félelem, hogy Jaszódhárát felébreszti, erőt vett rajta, elrántá magát s eltávozék azzal a szándékkal, hogy majd ha a Buddhaságot, azaz az ész teljes felvilágosodását eléri, megint visszatér hozzájuk, nemcsak férj és atya, hanem oktató s üdvözítő képiben is. Julinsi holdtöltekor szép hold-

világon indult el, az egy Cshannától kísérve; oda hagyá az atyai hont, vagyonát, uradalmát, feleségét, gyermekét; elbujdosott a pusztába, hogy alá való szegény tanulóvá, hontalan zárándokká legyen.

Pedig más kísértet is állott útjában a világén kívül. Mára a nagy kísértő, a szerelem, harag, gonoszság és halál ördöge megjelenik előtte s azt igéri, hogy uralkodójává teszi hét nap alatt az egész világnak, csakhogy hagyjon fel vállalatával. Látja, hogy nincs semmi foganata szavainak, de még sem mond le a reményről, hogy erőt vesz valaha most rendíthetetlennek tapasztalt ellenfelén, s imigy gondolkodik: „Előbb hátrább valami kéjelgő, gonosz, vagy boszus gondolat támad a lelkében, s abban a pillanatban hatalmamba keritem.“ És az órától fogva, írja a krónika, „mint az árnyék követi a testet, úgy követte Mára az Áldottat, törekedve akadályokat gördíteni eléje a Buddhaságra vezető útjában. Gautama messze haladt azon éjjel és csak Kóli tartományán túl Anóma folyó martján állott meg. Itt hosszú haja lebegő fürtjeit a kardjával levágván, ékszereivel és lovával együtt átadta Cshannának, hogy vigye haza és nyugtassa meg atyját és feleségét az ő sorsa felől. Azután még hét napot töltött az Anóma partján egy mángóligetben s onnan Rádzsagrhába a Magadhák fővárosába ment, Bimbiszára hatalmas és tudós királyhoz, a ki mint volt jóbarátja fiát igen szívesen látta ugyan, de tanítójának nem vállalkozott. Ő hát a város közelében lakó két bráhmahez, Alára és Udraka nevéhez folyamodott, s meg is tanulta tőlük az indusok egész bölcséletét; de a nem elégitette ki, hanem annyit megtanulva tőlük, hogy az indulatok s szenvedélyek előlésére egyedüli eszköz a test sanyargatása, Uruválába, egy a Vindhja hegység éjszaki szélén fekvő sűrűségbe vonult, s öt társával, kik tanítványaivá szegődtek, testét a legkegyetlenebb sanyargatások alá vetette, úgy, hogy hire mint utolérhetetlen askétának elterjedt, a krónika szerint „mint egy ég boltjára függesztett nagy harang hangja“ az egész környékre. Egyszer végre, a mint a sok böjtöléstől felettébb elgyengült állapotban járkál vala, hirtelen rosszul lett s eszméletlenül rogyott le. Holtnak tartották, de megint magához jött, s attól fogva rendszeren étkezett s felhagyott a teste sanyargatásával, minek az volt a következménye, hogy tanítványai megszűntek becsülni őt s odahagyván, elmentek Benares városába.

Hat esztendei tapasztalásból azt a tanulságot huzta, hogy a test sanyargatása nem elég az üdvösségre. Csak annyiban folytatta hát, hogy magát minden testi kéjelgéstől eltartóztatta, s teljesen magányban elmélkedett. Egy éjen biztató álma volt, mintha egy szózat

azt mondta volna neki, hogy közel van a czéljához. Felébredvén, megörvendett s megfürdött a közel levő folyóban. Honnan, honnan nem, egy fiatal leány került eléje s egy tál rizskásával kínálta meg, melyből jóízűen ett s aztán az egész napot mély elmélkedésre fordítván, estére egy hatalmas Nigródha (szent fige-) fa alá ült. Itt töltött éhen szomjan hét napot és hét éjet lelki küzdelemben. Minden további kísértetei visszatértek újult erőben. Évek hosszanta a neki tanított philosophia szemüvegén át úgy nézett minden földi jót, hogy kivétel nélkül a keserűség magvát tartalmazza és mindnyája merőben értéktelen és mulandó; de most a hon és szeretet kedves gyönyörei, a vagyon és hatalom izgényei más világban mutatkoztak és vonzó színeket öltöttek. Kétkedett és kinlódott kétségbeesésében. De az idő eltelvén, vallásos természete vivta ki a diadalt és megtisztulva látszott kijönni a küzdelemből. Meggyőződött, hogy az igazi Buddha a felvilágosodott elme, a miben a főangyal, Brahmá, megjelenése is megerősítette. Mások szerint Mára jelent volna meg neki Brahmá képiben s így szólott hozzá: „Menj bé már az örök békébe, magasztos! Megláttad már az örvendeztető, üdvözítő igazságot, melyhez csak a tökélyes bölcs juthat el. De a földhöz ragadt emberiséggel ne törődj; mert az a világ örök rendjéhez van kötve, s nem hallgat az élethez ragaszkodás felhagyása, a vágyak és indulatok legyőzése, a megváltás idvezítő tanaira. Hagyj fel hát hirdetésével s menj bé az örök békébe!“

Akárhogy is volt, állhatatosan megmaradt Gautama eltökélésében, hogy az emberiséget a jó útra téríti. Ily szándékkal felkele s elsőbben is volt tanítóival (Alárúval és Udrakával) akarva közölni az új evangeliumot, de megértvén, hogy azok már megholtak, volt őt tanítványa felkeresésére indult. Meg is lelé őket egy erdőben Benáres szomszédságában. Azok a mint látták, hogy jó, nem akarták mesterüket ismerni benne, mint fogadmányát megszegőben és világi nevéen szolították, csakhogy, mint Ksatriyát, üléssel kinálták. Ő nem ütközött meg modoruk változtán, hanem nyugodtan kérte, hogy ne gúnyolják őt „tisztelendő Gautamának“, törekedett elhítenni velők, hogy a halál ösvényén járnak, a melyen csak felsülést és gyötrelmet fognak lelni, holott ő az üdvösség útjára talált s arra térítheti őket is. Feleletül azt kérdék tőle, hogy miután neki testének megzabolázása nem sikerült, hogy lehet az, hogy most midőn ő a test szolgálatába állott s annak engedelmeskedik, mégis lelke győzedelmet vívott volna ki felette? Buddha az ellenvetést elvei kimagyarázásával gyengítette meg és ha meggondoljuk imponáló termetét, modorát s

azt a rábeszélő, édesen s mégis erősen csengő hangot, melyről csak annak lehet teljes képzete, a ki Kossuthot hallotta valaha beszélni, s ha hozzágondoljuk szilárd komolyságát és mély meggyőződését, nem csudálhatjuk, hogy beszéde fogatos volt, mihez az is hozzájárult, hogy az a szoros viszony, melyben sokáig állottak, nyomot hagyott maga után és hogy tanának egy részét, u. m. az életről való pessimista nézetet és a lélekvándorlás tanát, tanítványai már mint brahmanok is hitték. Elég az, hogy Buddha elébb-hátrább megtérite őket.

A kis csoport gyorsan megszorodott. Legelőször egy Jásza nevű fiatal ember állott közükbe, rokonaitól féltében éjjel lopva jöven a Buddhához. Haját lenyirta, a köteles setétsárga köntöst felvette és későbbre sok ismerősét és pajtását is rávette, hogy beálljanak. Anyja és felesége valának az első asszonytanítványok és atyja az első kültag. Meg kell jegyezni ezúttal, hogy a Buddhismus papi rendet nem ismer, s a bel- és kültagokat csak a különbözteti meg, hogy az elsőbbség minden világi kötelektől szabadon, elkülönözve élnek és csupán elmélkedésnek s a testi indulatokon való győzelmök következtében lelki vidám nyugalomnak örvendenek, de nem követhetnek maguknak több hatalmat vagy nagyobb tiszteletet, mint a világi gondokban résztvevő s a társadalmi viszonyok közt maradók, de a buddhismus hitét s szabályait tartó kültagok. Amazokra azonban reájok ragadt a közéletben a barát vagy szerzetes (m o n a c h u s) név s így jelölve olvassuk őket a Buddhismusról irt ismertetésekben.

Buddha csak addig lakék a benaresi erdőben, míg a beltagok száma 60-ra s a kültagoké még többre szaporodott. Ekkor az év esős szaka végével összehívá azokat a tanítványait, a kik magukat a felsőbb életre szánták és mondá nekik: „Szeretett Rokonok, én meg vagyok menekülve az öt szenvedélytől, mely mint egy roppant háló, embereket és angyalokat hatalma alatt tart; ti is, tanításaim következtében szint' azt a dicső kiváltságot élvezitek. Most már az a nagy kötelesség vár reátok, hogy működjete tevékenyen az emberek és angyalok javára s megszerezzétek nekik az üdvözülés megbecsülhetetlen áldását. Válgunk el tehát, úgy hogy csak kettőtök se menjen együtt. Sokan vannak tiszta szívűek és jóakaratuak; de mivel az üdvözítő tanítványt nem hallják, elbuknak. Menjete el és prédikáljatek a kitünő derék törvényt, magyarázzatek meg minden pontját, fejtegetétek szorgalmason és gondosan. A mi engemet illet, én elmegyek Széna falujába a uruvélai pusztá közelébe.“ Azután egész éltében azon eljárás követte Gautama: az év esős szakában

maga körül gyűjtötte tanítványait s vége levén, útnak indultak, mint vándor prédikálók, eleinte egyenként, de későbbre ő mindig kísérte magát legragaszkodóbb tanítványai néhányával.

Az uruvélai sűrűségben akkoriban három testvér lakott, tűz-
imádó és bölcselő remeték, kikhez nagy sereg tanítvány gyűlt, mint
hires tanítókhoz. Gautama közéjük telepedett és idővel tanára téri-
tette őket, sőt a legidősb testvér, Kásjapa, a legbuzgóbb követője
lón. Új tanítványai kíséretében elment Rádzsagrhába is a már emli-
tett királyhoz, Bimbiszarához, a ki megemlékezve korábbi találkozá-
sukról, eléje ment megköszönteni. A város népe meglátván Buddha
mellett Kásjapát, a kit — a krónika szerint — jobban ismert, mint
a város zászlaját, nem tudta eleinte eldönteni, melyikök a mester,
melyikök a tanítvány, de Kásjapa véget vetett a kétségnek, nyilván-
ítva, hogy ő már túl van azon, hogy higgyen akár a nagy, akár a
kis áldozatok foganatosságában; hogy a Nirvána az a uyugalom ál-
lapota, melybe csupán csak a sziv javultával juthatni, és hogy ta-
nítványává lett a Buddhának. Aztán Gautama beszélt a királynak a
világ nyomorairól, melyek a szenvedélyektől származnak és miképp
lehet tőlük menekülni, ha az üdvösség útját követi az ember. A rád-
zsá meghívá őt és tanítványait más napra egyszerü délebedjük el-
költésére az ő házánál s aztán megajándékozá Gautamát egy Bám-
bunád-liget nevü kerttel, mely aztán hires lett arról, hogy a Buddha
sok esős szakot töltött ott és prédikálta legjelesebb beszédeit. Nagy-
számu hallgatók özönlöttek hozzá, s kettő közülök, Sáriputra és
Meggállána a Szangháha vagyis a beltagok társulatába lépven, ki-
tűnő hirt szereztek maguknak.

Azonban a vén király Szuddhódana, a ki nagy érdeklődéssel
kísérte figyelemmel fia pályáját, értesült, hogy az felhagyott teste
sanyargatásával s útazó prédikátor és tanító képében jelent meg. Kö-
vetet küldé hozzá s kérelte, jőne haza, hogy láthassa, mielőtt meg-
halna. A Buddha azonnal el is indult Kapilavasztuba, s oda érkez-
vén, szokása szerint a városon kívül egy berekbe szállott meg. Atyja,
nagybátyjai s mások eljöttek oda látogatására, de az utóbbiak ha-
ragudtak rá, s nem mutattak semmi tiszteletet irányába. Szokásban
volt az oly mestereket és tanítványaikat más napra ebédre hívni, de
ők azt sem cselekedték. Annál fogva Gautama másnap kezébe vevén
a kolduló facsészét, megindult ebédet koldulni. Belépve a városba
tétovázott, vajjon ne menjen-e legelőször is a rádzsá házához, de
oda határozta magát, hogy csak szokásához ragaszkodik. Csakhamar
fülébe ment a királynak, hogy a fia kéregetni jár a városban. Ezen

megütközve, oda sietett Gautamához és így szólítja meg: „Méltóságos Buddha, miért hozsz ily szégyent reám? Avagy szükséges-é, hogy ajtóról-ajtóra járnj eleséget koldulni? Azt képzeled-é, hogy én nem bírom kielégíteni a szükségét bármennyi kéregetőnek?“ — „Nemes atyám,“ lón a felelet, „ez a szokása a mi nemzetségünknek.“ — „Hogy-hogy?“ monda az atyja, „nemde királyok fényes családjából származtál? Nemzetségünknek egyetlen egy tagja sem viselte soha oly illetlenül magát.“ — „Nemes atyám“, mondá Gautama, „kegyed és családja igényelheti a királyi származást; de az én származásom az ősi Buddháktól ered s azok mindnyájan így cselekedtek; a dharma (törvény) szokásai érvényesek mind ezen, mind a jövő világon. De, kedves atyám, ha valaki kincset lél, kötelessége a drága kövek legbecesebbjével atyját kínálni legelőször. Ne késsél, osztozz velem abban a kincsben, a melyet én leltem.“

Szuddhódana megszágyenülve elvette fiától a csészét s őt a házához vezette. A palotai hölgyek — anyja már rég meg volt halva — kigyültek eléje, de nem volt köztük Jaszódhára, a kit ő elbujdosása u. m. hét év óta nem látott. „Várokozom“, — mondá az asszony — „talán van még némi értékem az ő szeme előtt. Majd magához hivat, vagy hozzám jó. Jobb lesz, ha itt üdvözölhetem.“ Gautama észrevevén, hogy hiányzik, monda: „A fejedelemné még nem ment a vágytól, mint én; oly sok ideig nem látván engemet, erősen búsul. Bújában megreped a szive. Hadd öleljen meg, ne gátolja senki.“ Ekkor bément hozzá, s midőn az asszony meglátta, — nem mint régóta gyászolt férjét, hanem a sötét sárga ruhás koldus szerzetest — egy szót sem birt szólani, hanem lerogyott előtte, lábait megölelte és sirt keservesen. Azonban eszébe jutván, hogy mily átláthatatlan lézag tátong köztük, felkölt és szemérmesen félre állott. A krónika nem mondja, mint sok más alkalommal, hogy mit gondolt akkor a Buddha, hanem csak annyit, hogy egy Dzsátaka történetet beszélt el s abban emlegette, mennyi jót cselekedett születése előtti más életében Jaszódhára. Majd elváltak, az asszony áhitattal hallgatta az új tant s későbbre, midőn reá vették nagy bajjal a Buddhát, hogy asszonyi szerzetes rendet állítson, volt felesége, a szalma özvegy lón az első apácza.

A találkozás utáni első napon Gautama mostoha öccse, Nanda menyegzője ünnepét ülték. Gautama oda ment s mondá Nandának: „Elvégre a legnagyobb ünnepély a minden gonosz vágy elfojtása, az elzárkozott élet, az igazság megismerése és a Nirvánába jutás.“ Ekkor kezébe adá Nandának a kéregető csészét s elvivé a Nigródha

berekbeli szállására, a hol addig beszéltek neki, a míg béállott a társaságba. Néhány nap mulva felöltözteté Jaszódhára a fiát, Ráhulát, s mondá neki, hogy menjen el s kérje ki atyjától az örökségét. „Nem ismerek más apát, — mondá a gyermek — csak a királyt. Ki az apám?” Jaszódhára az ölébe vette s az ablakhoz tartván, a palotánál ebédlő Buddhára mutata. Ráhula oda mene s bizalmasan mondá neki: „Apám, én oly boldog vagyok, hogy veled lehetek!” Gautama áldását adá reá, de midőn felkelt, hogy elmenjen, Ráhula utána ment s kérte az örökségét, Gautama semmit sem felelt, hanem folytatta vele együtt az útját. A berekbe érven, megszólítá Sariputrát, mondván: „Kedves tanítványom, Ráhula a világi örökségét kéri, a mely semmit sem ér neki; én lelki örökséget adok, a mely soha sem enyészik el, hadd legyen ő egyik közülünk.” Szuddhódhána ezt hallva, erősen megbúsult. Két fiát világi tekintetben már elvesztette, s most unokáját is elvették tőle. Elmene búsan Gautamához, és hogy más szüléket hasonló gyötrelmekről megmentsen, kérte, rendelkezék úgy, hogy ezentűi akárkit is csak szüléi megegyeztével vegyenek bé a Szangába (társaságba). Gautama teljesítette kérését s néhány találkozásuk után visszatért Rádzsagrha városához a bámbu-berekbe.

Tizenyolcz hó telt el Gautamának a szent figefa alatti küzdelme óta s eddigelé a krónikák meglehetősen egyezőleg s idősorban tudósítanak viselt dolgairól. De mostantól kezdve csak szorványosan s bizonyos rend nélkül közölnek egy s más történetet az ő újító pályájáról. Halljunk egy pár jellemzetest közülök.

Egy Szúnaparantai kereskedő beszélgetvén a társaságba, prédikálni óhajtott a rokonai előtt s engedelmet kért reá a Buddhától. „A szúnaparantai népség nagyon haragos,” — mondá a mester — „ha szidni fognak, mit csinálsz? — „Nem viszonzom”, monda a koldus. „És ha ütnek?” — „Nem ütöm vissza”. „Hátha meg akarnak ölni?” — „A halál magában nem rossz; sőt sokan óhajtják, hogy megmeneküljenek vele az élet hiúságaitól, de én egy lépést sem teszek, sem hogy siettessem, sem hogy késleltessem kimulásomat.” A Buddha helyeslé feleleteit s elbocsátá missiója végrehajtására.

Máskor egy gazdag földmives aratását végezte és Gautama prédikálni akarván neki, kezébe vette koldus csészéjét s a földje széléhez állván, alamizsnát kért tőle. A föld birtokosa, egy vagyonos bráhman, így szóla hozzá: „Miért jössz koldulni? Én szántok, vetek s munkával keresem az élelmemet, neked is úgy kellene tenni.” — „Hisz' én is szántok, vetek, Bráhman”, felele a kéregető. „s szántás-vetésemet végezve, eszem.” „Te csak teszed magad földmivesnek;

senki se látta, hogy szántottál volna, mit értesz alatta?“ — kérdi a bráhlman. — „A mi az én mivelésemet illeti, a hit a mag, a magam-fékezése a termékenyítő eső, a dudva, melyet irtok, a léthez való ragaszkodás, bölcsesség az ekém s s szarva a szerénység; ekémet a kitarítás húzza, s irányát elmémmel adom; a törvény földjén működöm s aratásom a nirvána kiapadhatatlan mennyei itala (amrta, az indus nectar.) A ki ezt a terméket aratja, minden gyötrelmet elenyésztet.“

Irják továbbat, hogy egy fiatal anyát, a ki bújában megőrült vala, eszére hozott. Korán férjhez adták keleti szokás szerint, s alig volt érett kora, mikor gyermeke lett. A szép kis fiu meghalt a mikor jární kezdett. Az anyja, Kiszagótami szeretettel szoritotta kebléhez a holt gyermeket s házról-házra járt esdekelve, hogy adjanak orvosságot, a melylyel meggyógyítsa. Egy buddhista azt vélve, hogy nem érti meg, a mit neki mond, így szóla hozzá: „Jó leányom, nekem ugyan nincs olyan gyógyszerem, a melyet kérsz, de tudok valakit, a kinek van.“ „Jaj, ki az,“ — kérdé Kiszagótami. „A Buddha ad neked orvasságot, eredj hozzá.“ A szerencsétlen elment s alázaatosan meghajolván a mester előtt, monda neki: „Uram, mesterem, tud-e valami szert, a mely a gyermekemen segítsen?“ „Tudok, igen is,“ — volt a felelet. „Hát mi kell a készítéséhez?“ — „Egy kevés mustármag,“ monda a mester. „Nó, hisz’ azt könnyen kapok,“ viszonzá az anya. „Igen,“ monda a mester, „de azt oly háztól kell hoznod, a melyben fiu, vagy férj, vagy szüle, vagy rabszolga nem halt meg.“ „Jól van“ — monda az anya s mindig magával czipelve a halottat, elindult mustármag keresni. Mondták neki: „Nesze, vidd el!“ — hanem mikor kérdezte, hogy nem holt-é meg az illető háznál fiu, vagy férj, vagy szüle, vagy rabszolga? — azt felelték neki, hogy „az élők száma kevés, de a holtaké sok.“ Más házakhoz ment, de egyiknél azt mondták: „elvesztettem egy fiamat,“ a másíknál: „elvesztettük szüleinket“, a másíknál: „elvesztettük egy rabszolgánkat.“ Elvégre egy házat sem lelvén, a hol valaki meg nem holt volna, tisztulni kezdett az elméje s összeszedvén magát, ott hagyá egy erdőben a halottat s visszament a Buddhához és tisztelgett előtte. „Nos, hát kaptál-é mustármagot?“ — „Nem kaptam, uram; mind azt mondják, hogy az élők száma kevés, a holtaké sok!“ Ekkor a mester beszélni kezdte neki rendszere főszakaszát, a dolgok mulandóságát s addig beszélt, mig hallgatójának eloszlott minden kétsége, belényugodt a sorsába, tanítványnak állott s a jó útra tért.

Elküldése (missio) időpontja után 45 esztendeig utazgatott

Gautama a Ganges völgyében, nem távozván Benarestől 30 jódzsánál*) (240 kilom.) messzebb. Az év esős szakát mindig egy helyen, valamelyik ajándékozott ligetbeli kunyhókban töltötte. A húszedik esztendőben Ánanda unokavére is béállott koldusnak s haláláig hí követője s ápolója maradott. Nem úgy, mint egy másik unokavére, Dévadatta, Magadha volt királya fia, a ki hasonlóképp odaszegődött a társasághoz, de irigye lón a tanítónak s testvérét, Ajátasatrut, aki az atyját, Bimbiszarát megölte s királyi székét elfoglalta vala, arra készítette, hogy Gautamát vegye üldözőbe. A legenda csudadolgokat beszél, hogy miképp hiusította meg a Buddha hitszegő unokavére és atyagyilkos testvére ellene forralt terveit, melyeknek történelmi alapjáról nincs kétség. De állandó ellenségei valának természetesen a bráhma tanítók a kik mindent elkövettek, hogy elnyomják azt a veszélyes tant, mely a kásztrendszer ellenére az emberek társadalmi egyenlőségét s a nekik bő jövedelmet hajtó költséges áldozatok haszontalanságát hirdette. Felkésztettek czinkosokat, hogy öljék meg Mogallánát, az említett két főtanítvány egyikét, sőt Gautamának magának is, — bár eredménytelenül — életére törtek. Sok ráztsá azonban és a népség általában mellette fogott, jóllehet a tulajdonképpi beltagok száma ahoz képest kevéssel szaporodott.

Gautama utolsó napjait és halálát illetőleg, ismét nagyjára egyezők a tudósítások. Kuszínagarába (Benarestől és Kapilavasztutól keletre fekvő városba) utaztában a már 80 éves tanító megpihent keveset egy Pává városa melletti ligetben, melyet Csunda nevű odavaló aranyműves ajándékozott a társaságnak, s ebédet is készített az útasok számára, riskását sertéshússal. Innen tovább indultak Kuszínagara felé, de nem messze mentek, midőn a mester újra kénytelen volt megpihenni, s leülvén, monda: „Ánanda! szomjuhozom“ s adának neki vizet innia. A két város közt foly Kukustá vize. Itt megint megpihent a mester és megfürdött életében utoljára. Attól féltében, hogy Csunda magának vagy neki mások szemrehányást tesznek az ebédjeért, monda Ánandának; „Érzem, hogy halálom közelit; kimultom után mond meg Csundának, hogy jövendő születése után nagy jutalomra tartbat számot, mert én elköltvén az ő ebédjét, megyek bé a nirvánába; és ha kétsége lenne, add tudtára, hogy

*) „Jódzsana“ a hajdani indiai útmérték. Hosszát különbözőleg számítják, úgy, hogy értéke 40 és 75 kilométer közt ingadoz. A szövegben irt távolság körülbelől annyi, mint Budapest—N.-Várad, vagy Kolozsvár—Tömöröny irányában.

egyenesen az én számból hallottad. Minden mások felett két adományt kaptam, u. m. a Szudzsatá adományát, mielőtt hozzájutottam a bölcseséghez, a szent figefa alatt és ezt a Csundáét, midőn a nirvána végnyugalmába bemenőben vagyok.“ Ottan-ottan megpihenve végre Hiranjavati vizéhez érkeztek, Kuszinagara közelébe, a hol Gautama lefekvők két Szála-fa közé, arczal délnek fordulva s komolyan és hosszasan beszélgetett Ánandával teste eltakarításáról s a társaságban halála után követendő bizonyos szabványokról. A beszélgetés végével, estvére kelvén az idő, Ánanda nem birt már a bújával, félrement és sirt. Gautama ismét magához hivatta, s vigasztalta: „Ne sirj Ánanda, ne háborodjál fel. Tudod mit mondtam örökké, elébb-hátrább el kell válnunk azoktól, a kik legkedvesebbek előttünk. Testünknek bizonyos tehetségei fentartják erőit egy ideig, de feloszlását is okozzák. Te is ezzel meg fogsz szabadulni az érzéki világ ámitásaitól.“ Aztán többi kísézőinek monda: „Szeretetteim, Ánanda hosszú ideig és állandó ragaszkodással szolgált engem. Ő tudja, mi mindent kell cselekedni, őt hallgassátok halálom után.“ Másnap reggelfelé kérdezte, nincs-e valakinek kétsége a Buddha, a törvény vagy a társaság felől, ha van ő felvilágosítja. Senki sem szólalván meg, monda: „Szeretetteim, ha tisztelitek emlékezetemet, szeressétek egymást, mint szerettek engemet és tanaimat.“ Utolsó szavai ezek valának: „Szeretetteim! a mi az életet, az okozza a hanyatlást és a halált is. Ne feledjétek soha; teljék bé elmétek igazságával. Azért szólítottalak, hogy azt tudtotokra adjam.“ Azután nemsokára eszméletét veszte s nem is ébredt fel többet.

II.

A buddhisták üdvöztető tana. — Kezdjük a Gautama végszavai nyomán. Minden a mi testi, anyagi és annál fogva mulandó, mert a felbomlás csirája rejlik benne. Az ember mindaddig, míg testi léténél fogva az anyagi világhoz van nyűgözve, gyötremnek, hanyatlásnak és halálnak van alája vetve. Mindaddig, míg engedi, hogy üdvetlen vágyak uralkodjanak benne, lesznek nem sikerülő törekvések, haszontalan fáradozások és nyugtalan gond. A test sanyargatásával hiába akarná magát megtisztítani, mert szívében rejlik az erkölcsi gonoszság, mely őt a testi élet alávaló állapotára nyomja le. A sem elég, ha erény járul gonoszságához, a jó cselekedetek csak azt biztosítják, hogy egy időre és jövő ujjászületése után az anyagi életnek magasabb fokára jut; csupán csak minden gonosznak gyökeres kiirtása oldja le róla a lét lánczait és viszi át őt a tulsó partra,

s menti meg végképp, hogy nem fogják többet háborgatni és ide s tova lökdödni az átköltözések tengere hullámai. A buddhista hit alapját az úgynevezett üdvözítő négy igazságban lelmi. Ezek: 1. hogy a létezéssel mindig nyomor és gyötrellem jár együtt; 2. a gyötrellem oka a vágy és szenvedély; 3. a gyötrelemtől csak a szenvedély megsemmisítésével lehet megszabadulni; 4. végrehajtása nirvánába vezető négy úton („ösvényen“) történik, melyeket a nirvána felé haladás négy fokozatának vagy stádiumának is tekinthetni. Az első a „szív felébredése.“ Mielőtt ezt bővebben magyaráznom, meg kell mondanom, hogy a „szív“ csak metaphora (jelképes kifejezés) és jórendén az, a mit a skót philosophia „erkölcsi érzék“-nek nevezett; és a melynek felébredését a buddhismus így világosítja: „Kevesen vannak, kik el nem ismernék, hogy senkit sem lehet valóban boldognak mondani, és hogy az ember bajra születik, oly természetesen, mint a hogy a tűz felfelé szikrázik. De az emberiség legnagyobb része idejét ügyes-bajos dolgokkal vagy gyönyörűséggel tölti, mire untalan változó remények és valami képzelt jó utánjárás készítenek. Arról, a kinek a hályog oszlik a szeméről, a ki sejti a gyötrellem mély titkát, hogy a baj és fájdalom a létezéstől elválhatatlan és hogy minden földi jó a „lételnek gyötrelme,“ a ki a Buddhához (a „felvilágosodott“-hoz) folyamodik vigasztalásért és vezérlésért — arról elmondhatni, hogy az üdvözülés első útján van. Midőn tovább megy a felébredett hívő és megmenekül először minden tisztátalan vágy-tól, aztán minden boszúálló érzésektől, akkor eléri a második állomást. A harmadik úton megszabadul 1. minden gonosz vágy-tól, 2. a tudatlanság-tól, 3. a balvélemények-től, 4. a szeretetlenség-től és bántás-tól. Mint anya örökdi, élte veszélyével sem gondolva gyermeke, egyetlen-egy gyermeke felett, úgy őrizkedik a felvilágosodott szent is minden bántalomtól s viselkedik határtalan jóakarattal minden lény irányába. A negyedik út végre egyenesen a nirvánába vezet.“ A buddhistai erény v. törvény tetőpontja tehát az egyetemes szeretet (*universalis caritas*). A negyedik útra jutott hívő elvagdalta a tudatlanság, szenvedély és bűn kötelekeit, megmenekült az újraszületések lánczolatától, felemelkedett az anyagi létezés törvényei fölébe; a múlt és jövő titkai kiderültek előtte, és túl esve ezen rövid életen, örökre megszabadult a születéstől (s ennek fiazmányaitól), a hanyatlástól és haláltól. Mostanában egy buddhista sem remélheti, hogy eléri e földön azt az állomást. De a ki amaz utakba beléjutott, nem hagyhatja el többet; a szentnek célravezető kitartása biztos és előbb-hátrább egy ke-

vésbé anyagi világ könnyebb körülményei közt megnyeri a nagy jutalmat s bémegy a Nirvánába öröknyugalomra.

De mi az a „nirvána,“ kérdik.

Erre bizony bajos megfelelni; t. i. egyformán nehéz megmondani azt, hogy mi nem? és azt, hogy mi? Oka az, hogy itt legvilágosabban tűnik ki, hogy „tot sensus quot capita“ (a hány fő. annyi a vélemény). Jelesen, a mint már kezdetben említettem, valahány vallásos felekezet és philosophiai iskola, elkezdve az ősi indusokon, igyekezett és igyekszik kiolvasni az adatokból vagy beléjük olvasni a maga nézeteit. Különösen a régi és új materialisták és positivisták a lélek és istent tagadó véleményeik megerősítését lelik a buddhismusban általában s kivált a nirvánában. Ez okból hát csak egy pár világosító ponttal szolgálhatok.

Indus nyelven a nirvánának két merőben különböző jelentését hozzák a szótár írók. Első, szószerint a kialvás: alkalmazva a tűz, láng és még szűkebbre szoritva az élet lángja kialvása; másfelől a fogalmat szélesítve: végenyészet. Második a tökélyes boldogság, üdvösség. No már a buddhistáknak, illetőleg a Buddhának azt a véleményt tulajdonítják, hogy az „üdvösség“ a legfőbb boldogság, illetőleg az „egyen elenyésztében“ áll. Ezt a buddhistai okmányokból meglehetősen megállapítják; de a dolog nincs tisztába hozva vele. Fenmarad az a kérdés, hogy annak a ki vagy a mi üdvezül, csak földi egyéni létezése van-e? más szóval, hogy a buddhismus nem ismer-e „lelket?“

A léleknek világos szavakkal megtagadását tudtomra senki az okmányokból ki nem mutatta. Ellene tanuskodik pedig az, hogy a szóban forgó Buddhának vagy előtte volt s utána következő azon nemű lényeknek fenn van hagyva az a kiváltság, hogy „mig földi éltük tartamában a nirvánát elérhetik, beléje eljuthatnak. Másfelől világos, hogy annak, a ki a törvényszerinti négy utat megjárja, s a negyediken minden akadályon győzedelmeskedve magát a nirvánára elkészíti, valakinek vagy valaminek, az enyészettől független lénynek kell lenni.

Hogy ezt Gautama nem emlegette, okát abban lelhetni, hogy tudását minden hallgatójánál feltette, s általában nem metaphysikát, hanem erkölcsiséget prédikált. Azt se feledjük, hogy a bráhma philosophiának évekig volt hallgatója s azt a mit abban nem helyeselt, mint az áldozásokat, világosan kárhoytatta. De a lélek eszméjéről, melyet az a bölcselet elismert, az okmányok szerint, hallgatott; miszerint a *tacendo consentiunt*, a hallgatólag beléegyezést nála

feltehetni, annál is inkább, hogy az a philosophia a nirvána fölébb közlött két értelmét úgy egyeztetni, hogy az üdvözülést az istenségbe beleolvadásnak s így az egyén megszüntének magyarázza.

Halljuk végre, mit mond róla egy indus buddhista. Szubhadra Bikksu: „A nirvánáról az európaiaknál, még a tudósoknál is nagyon csodás fogalmak uralkodnak. Nirvána szószerint fordítva: Kialudt, elfuvott voltot jelent, valamint elalszik egy láng, melyet a szél elfű, vagy a melynek tápláléka elfogy. Ebből furcsán azt következtették, hogy nirvána a sem mit jelenti. Ez téves vélemény; sőt inkább a legmagasabb szellemülés állapota a Nirvána, a melyről persze senkinek, a ki a földi lét köteleibe fogva van, teljes eszméje nem lehet.“

Annyit bátran megengedhetni, hogy a buddhismusként általán fogva elméleti dogmája nincs és azért az oly felekezetűek, a kik a vallást dogma nélkül képzelni nem tudják, vallás-szerkezetnek sem ismerik el a buddhistákét, a kiknek, ha dogmájuk nincs, köteleiségeik vannak, a mint mindjárt fogjuk látni.

Meg kell előre jegyeznünk, hogy, mint már a Buddha életírásából látjuk, két osztályt kell megkülönböztetnünk a társaságában, a szanghában: a bel- és kütagokét. Szintúgy meg kell különböztetnünk a törvényeket és szabványokat is, melyek mind a két osztályt és a melyek csak a beltágot kötelezik.

Mindnyájokra nézve kötelező a hitforma elfogadása, szüntelen észbetartása és kimondása három formulában; — vagy is inkább az egy formula, a triszárana három ágában:

Folyamodom a buddhához.

Folyamodom a törvényhez (dharma).

Folyamodom a szent társasághoz (szangha).

A formulá kimondásával t. i. a buddhista a „szent háromság“ (triratna = három drágagyöngy vagy klanodium) vezérlete alá veti magát teljes bizodalommal.

Ezzel egyszersmind öt fogadást (Pancsa Sila) tesz.

Felfogodom :

1. Semmi élőlényt meg nem ölok vagy sértek. (Ezt a fogadást szorosán csak a szingaléziek s bhurmánok tartják, másutt az élelemre szolgáló állatok megölése szabados. Tibetben legkedvesebb eledel a Jakk (hosszuszőrü v. gyapjas ökör) hús.

2. Nem lopok, azaz, semmit a mi nem az enyém, vagy a mit önként nekem nem adnak, el nem veszek.

3. Tiltott szerelmeskedést nem űzők. — (V. ö. a Decalogus 7. pontjával).

4. Nem hazudok, nem csalog, nem rágalalmazok.

5. Részegítő italt nem iszom. — (Szorosan csak a beltagokat kötelezi. A többieknek csak az égetett szeszes ital van tiltva; sörrel, borral mértékletesen szabad élni).

A következő nyolcz fogadást a beltagok teszik:

1—5. A fölebbiek; csakhogy a harmadik tökéletes szüzességre sanyarítva.

6. Időközben nem eszem, azaz, csak a délebédre szoritkozom.

7. Táncztól, világi énekek dalolásától, színjátékok, zenemulatságok látogatásától, szóval, minden világi időtöltésektől eltartóztatom magamat.

8. Semminemű ékszert, illatozó vizet, olajat, kenőcsöt nem használok; szóval a hiúságnak semmi tekintetben nem hódolok.

Még feljebb fokozza a szentséget és biztosítja a nirvánát, a következő két fogadás, melylyel tizre egészül ki a számuk.

9. Kényelmes ágy használatával felhagyok, kemény, alacsony fekvőhelyen hálók, általában minden világiasságról és állat-eledel élvezetéről lemondok.

10. Mindörökké önkéntes szegénységben élek.

Minden eddigelő mondottakból szembetünik, hogy mind életiratában a tulajdonképpi csoda, mind tanaiban a dogma igen kevés vagy mi helyet sem talál. A mi az utóbbit illeti, a lélekvándorlason és a nirvánán kívül mást felfedezni nem bírok.

De csak lelegeinte volt így; az idő meghozta mind a csudát, mind a dogmát, s még egyebet is melléjük, t. i. a hierarchiát és idololatriát.

Gautama halála után bizonytalan időben egy könyv keletkezett Lálitavisztara név alatt, mely körülbelől annyit tesz, hogy „örvendetes elbeszélés“ és az evangelium (= örvendetes izenet) czimet juttatja eszünkbe. Buddha életviszonyait és tanait foglalja magában, részint szanszkrtr tudós, részint a közéletben beszélt prakrt (= természetes) nyelven. Közlök belőle egy mutatóványt a jeles orientalista, Muir angol fordítása nyomán.

„A Himálaja meredek oldalán, magányban, mély elmélkedésekbe merülve élt hajdan egy öregségtől elsatnyult testü szent bölcs.

„Midőn a Sákja nemzetség dicsősége, a minden kellemmel felruházott nagy Buddha a tévelygő, szenvedő emberiség megmentése végett született.

„Szokatlan csudajeleket látott a bölcs és azt következtette belőlük, hogy a reménnyel biztató kor oly eseménynek a tanuja, mely általános áldást ígér a világnak.

„Az egen ujongó istenek sereglettek s ő hallá, hogy örvendező szózataik a Buddha nevét üdvözlík, mit a viszhang százszorosan ismétél és terjeszt.

„Okát puhatolva szélesen körültekintett a bölcs és egy csecsemőt látott bölcsőjében fekve.

„Mohón vágyván látni a tisztelt gyermeket bűvös fogásai erejével, hattyu repüléseként a légen át vette utját.

„Megérkezik S z u d d h ó d h a n a király kapujához és békéredzik. „Eredj, király apródja, mond meg uradnak, hogy egy öreg bölcs engedelemre vár, hogy megláthassa a királyt.“

„Az apród engedelmeskedett s meghajolva összefogott kézzel a király előtt, mondá: „Felséges ur, egy elaggott öreg bölcs áll a kapuban és kéri alázatosan, hogy láthassa a királyt.“

„A király azt felelé neki: „Minden olyant örömmel üdvözlök; eredj és vezesd illő tisztelettel a szent férfiut elém!“

„A szent ember a király elé állván, elmondá áldását: „Legyen tied egészség, hosszú élet, hatalom és gazdagság, boldogítsad mindenha jobbjáidat.“

„Kellő szertartással és tisztelettel fogadá a király a szent embert, leülteté s így szóla: „Nagy bölcs! nem emlékszem, hogy láttam volna mélyen tisztelt arcodat; engedd meg, hogy tudakozzam, mi hozott ide oly messziről?“

„Az, hogy lássam a csecsemőt;“ viszonzá a bölcs, „azért jöttem ide a Himálaja bérceiről.“ — A király felele: „a gyermek alszik, várj egy keveset, mig felébred.“

„Az oly nagyok nem szokták magokat sokáig kábulásban maradni hagyni. A gyermekherczeg felébred rövid időn!“

„A csudagyermek hamarjában felébredvén, álmát önkéntesen könnyen elűzte. Atyja a remete vágyakozó szeme elé tartá a karján.

„A szent ember látván a minden szerencsés jelekkel ruházott, az istenek dicsőségét meghaladó, jókedvü gyermeket, rendkívüli gyönyörűséggel telt el.

„És megszólala: „Üdvözlöm ezt a minden kellemekekkel áldott gyermeket. És leborult Buddha előtt és körüljárta összefogott kézzel.

„Aztán megölelvén a csecsemőt, mondá: „Az ilyen jelekkel ellátott gyermeket a hirnévnek két pályája közzül várja valamelyik.

„Az ilyen otthon marad, király lesz és a földön fegyverrel jól védett roppant birodalman országol.

„Ha a világi dicsőséget számba sem veszi és csendes életet választván, honától, feleségétől megválva elbujdosik, Buddha rangját nyeri.“

„Elhallgatott s tekintetét a gyermekre függesztvén, öreg szeme megtelt könnyüvel, keblét nehéz sóhajok feszegették. Ekkor a király megrémülve kérði:

„Mondd szent ember, mi ríkat meg? mi fakasztja sohajtásidat? Fenyegeti-é valami gonosz végzet a királyi kisdedet?“

„Nem a szép gyermeket illető félelem háborít engem, király!“ felele az Rsi. Ilyen gyermekeket semmi rosz nem érhet. Könnyüimet saját sorsom fakasztja.

„A te minden jóban tökéletes fiad, az igazságba is szintoly tökéletes béléást fog nyerni és sokkal magasztosabb hirre fog emelkedni, mint valamennyi törvényszerző valaha.“

„Oly valláskereket indit ő a földön forgásba, a melyet soha senki más, sem pap, sem szent, sem isten.

„Egy szent törvényt fog fiad az emberek és istenek áldására, a béke és nyugalom tanítására hirdetni: a szeplőtelen becsületesség törvényét.

„Átala fog minden szenvedő ember megszabadulni az erőtlenségtől, nyavalyától, fájdalomtól, gyötrelemtől; megmenekül minden gonosztól, melyet gyűlölség, szerelem, csalódás szülnek.

„Az ő keze oldja meg mindazok lánczait, a kik a test köteleibe nyugözve sinlenek; gyógyító illetése behegeszti azok sebeit a kiket a gyötrellem hegyes nyilai sértenek.

„Hathatós szózata elosztja a sürü ködöt, mely a gyámoltalan emberiség látását burkolja, és kitisztítja értelmét, tükrét.

„Ő fogja az embereket, a kik most a tévelygés ösvényein barangolnak a teljes, tökéletes jó utra vezetni és a nirvánába szállítani.

„Teméntelen évek alatt — király! — csak egyszer virágzik ki valamikor a figefa; így jelen meg Buddha is egyszer számtalan évek multával.

„És most valahára elérkezett az az áldott időszak, és az a csecsemő, mely most bölcsőjében fekszik, emberkort érve Buddha lesz.

„Teljes tökéletes béléást nyerve számtalan tizezreket, kik most az élet háborgó tengere hullámai közt veszendőfélben hanykolódnak, fog kimenteni.

„De én öreg, elalélt, elviselt vagyok, és nem érem meg azt a napot, melyen a te csudagyermeked megszabadítja minden bajtól ezt a szenvedő tévelygő világot.

„Saját szerencsétlen sorsom búsít, sohajtoztat, ríkat engemet. Buddha diadala közel van, de reám nézve — jaj — igen későn jön!”

„Elmondván az aggott szent lelkesülten a csecsemő jövődő nagyságát, a király is magasztalta csudafiát és kegyes felhevültében imígy énekelt:

„Téged, fiam, a halhatatlanok mindnyájan tisztelnek; téged fiam, a ki arra születél, hogy meggyógyíts minden nyavalyát, melyben a boldogtalan emberiség sinlik; és én is leborulok előtted.”

„És ezzel a bölcs, végét érven kalandja, adományokkal és köteles tisztelettel elbocsáttaték s hattyu módra elrepüle az égen át s megérkezék remetelakába.”

A kinyílt rózsza szép, de szemlélése már is hervadást s levelei hullását sugallja; holott a fejlő rózsabimbó nem csak most szép, hanem teljes pompájára való kilátással is kecsegtet. Engedje meg a k. olvasó, hogy én is ezúttal csak bimbó korában mutassam be a Buddhismus történelmét. Későbbi koráról későbbre szándékozom tudósítani a „Magvető” közönségét.

DR. BRASSAI SÁMUEL.

EGY Ó-HELLÉN HÁZASPÁR IMÁJA

Eros (Ἔρως, ἔρως), a szerelem geniusa, úgy igazán boldogító, ha testvére Anteros (ἄντερός), a viszonyszeretet, mint a hogy e kettőt a mythos-alkotó képzelet a hellenismus későbbi korszakában egymással szorosán összecsatolta, társul hozzá csatolódik. Nem az alak (μορφή), a látható megjelenés (φάσμα), nem az, a miben a szem gyönyörködik, hanem az érzés hatalma köti össze elválaszthatlanul a sziveket, s ez az, mit Appulejus metamorphosisainak egyik szép elbeszélése költőileg kiszinez. ¹⁾ A mese röviden a következő. Egy királynak három leánya volt; ezek legfiatalabbika Psyche- (ψυχή „lélek“-)nek neveztetett vala. Eros Psychébe szeretett s egy rejtett helyre vitte magával tőle látatlanul, hol boldog napokat éltek, a nélkül azonban, hogy Psyche földi szeme szerelme hőjét megpillanthatta volna. Rossz testvérei, kik idő múlva látogatására jöttek, reá vették Psychét, hogy Eros földi képe után kérdezősködjék. Mire Eros hön szerető kedvese mellől eltűnt. A királyleány felkeresésére indult, s ezer baj és fáradság után feltalálta s a bánat által megtisztulva, szeretetére ujjal méltónak találtatott. Ez ohajtva várt viszontlátás után leányok született, kit a földiek nyelvén „Boldogságnak“ (Εὐδαιμονία) neveztek. A neo-platonismus irodalmának tudós ismerői ez egyszerű szép elbeszélésbe, melynek valódi értelmét már maga Appulejus sem értette, a boldogságtan oly titkát erőltették bele, melyet az nem foglal magában. A rövid elbeszélés más egyebet nem vázol, mint az eszményi szeretetet, azt a szeretetet, mely menten az alakok bűvölő, bájoló hatalmától a lelket hatja át. A későbbi hellénségnek a szeretetről való emez eszményítése mellett is az ó-hellén államokban a házasságnál a szeretet kevés tekintetben részesült s kötését az istenek, az illető államok s a család iránt való köteleességnek tartották.

Ki fog az isteneknek áldozni, ki védi meg a hazát, gyakorolja a polgári jogokat, s hordozza az ezekkel járó terheket, az ősök iránti kegyeletet ki tartja fenn, ha nem a sokasodó maradék. És ez az

¹⁾ Metamorphoseon libri. (4—6).

ó-testamentomi szempont is, melyről nézve a házasság célja korántsem az, hogy az egymáshoz vonzódó szivek összecsatoltassanak, hanem hogy szaporodjék az Istent dicsérő emberi nemzet, Izrael ereje; s a meddőnek ígéret tétetik, hogy magzatoknak anyjukká leszen.¹⁾

E tekintetben is forduló pontot alkot az új testamentumi tanítás, mely szerint: „Οἱ ἄνδρες ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ κ. τ. λ.²⁾ „Férjfiak szeressétek a ti feleségeteket, miképen 'a Krisztus is szerette az Anyaszentegyházat, és önmagát adta azért, hogy azt megszentelné, megtisztítván viznek feredőjével az ige által.“ E hasonlatban nyilván benfoglaltatik a keresztény házasságnak erkölcsjavító, szívet és lelket nemesítő hatalma, melyet Pál a többi közt így fejez ki: ἠγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί, καὶ ἠγίασται ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρὶ. κ. τ. λ.³⁾ „Mert a' hitetlen férjfiu megszenteltetett az ő feleségében és a hitetlen asszonyiállat megszenteltetett az ő férjében: mert ha különbön volna, a' ti gyermekeitek tisztátlanok volnának, de azok szentek.“ Az ó-testamentum idejében a szeretetnek sziveket összekötő törvénye csak úgy érvényesült, mint később; a hű és szerető nők példák nélkül nem szükkölködtek akkor sem, de a házasság kétségtelenül a keresztény vallás által nyert magasabb felavatást.

Ezekután térjünk reá jelen rövid cikkünk tulajdonképeni tárgyára. Az ó-hellén államokban a hivatalos felfogás a házasságot, a mint láttuk, a szivek vonzódásán kívül eső céloknak rendelte alá, de hiszen az állami s családi politika nemcsak a Helléneknél, de másutt is, s nemcsak a multban, de jelenleg is keveset törődik a vonzalom természetadta törvényével s más érdekeket tart szem előtt. Penelope példája éppen nem túlzás s a hellén ó-korban felessszámú boldog házasok példás életet éltek. Ezek közül való volt Ischomachos s felesége. Előbbi életének részleteit nem ismerjük, csak a földolgot tudjuk, azt t. i., hogy istenfélő volt s feleségében oly nőt kapott, ki vallásos érzéseit méltányolta s azokban osztozott. Xenophon háztartási munkája egy rövid párbeszédet tartott fenn Sokrates s Ischomachos közt, melyben házasetők egy oldalról megvilágosittatik. Az eredeti szöveg így hangzik:

(Sokrates) Τὰ δ' ἄλλα, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, αὐτὸς ἐπαίδευσας τὴν γυναῖκα, ὥστε ἱκανὴν εἶναι ὧν προσήκει ἐπιμελεῖσθαι;

¹⁾ Zsolt. 113., 9.

²⁾ Pál levele az Efézusbeliekhez, V. 25., 26.

³⁾ I. Kor., VII. 14.

(Ischomachos) Οὐ μὰ Δῖ, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, οὐ πρὶν γε ἔθυσαι καὶ εὐξάμην ἐμέ τε τυγχάνειν διδάσκοντα καὶ ἐκείνην μανθάνουσαν τὰ βέλτιστα ἀμφοτέραις ἡμῖν.

(Sokrates) Οὐκοῦν, ἔφην ἐγὼ, καὶ ἡ γυνή σοι συνέθυε καὶ συνεύχετο αὐτὰ ταῦτα;

(Ischomachos) Καὶ μάλα γ', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, πολλὰ ὑπισχυομένη μὲν πρὸς τοὺς θεοὺς γενέσθαι ἕαν δεῖ, καὶ ἔυδηλος ἦν, ὅτι οὐκ ἀμελήσει τῶν διδασκομένων.

Azaz:

(Sokrates) A többiben pedig, mondám én, oktattad-é feleségedet, hogy tudjon legyen az őt illető dolgokról gondoskodni?

(Ischomachos) Zeusre, mondá Ischomachos, mindenekelőtt áldoztam s imádkoztam, hogy sikerüljön nekem őt tanítani, neki pedig megtanulni azt, a mi mindkettőnknek legjobb.

(Sokrates) Tehát, mondám én, feleséged is együtt áldozott s imádkozott veled?

(Ischomachos) Minden bizonynyal, mondá Ischomach, s megígérte az istenekre, hogy olyan leend, a minőnek lennie kell s világos vala, hogy el nem hanyagolandja a tanítottakat.¹⁾

Az itt mondottakból megtudjuk, hogy Ischomachos áldozattal s imádsággal készült reá felesége tanítására, erre erőt és sikert az istenektől kérve. Azt is látjuk, hogy tanításának sikere volt s felesége megtanulta azt, a mi mindkettőjüknek legjobb. Ezután férj és feleség együtt áldoztak s együtt imádkoztak s Ischomachos neje az isteneknek ünnepélyes ígéretet tett, hogy egész életén át olyan leend, a minőnek lennie kell. E vallásos házaspár bizonyára azt kérte az istenektől, mit Sokrates maga kért magának: erényes lelket, tiszta életet és jóreményü halált. Hogy az istenek melyikéhez imádkoztak, az idézett párbeszédben nem mondatik. Imádságukat valószínűleg a legfőbb Istenhez intézték, nem a nagyközönség Zeuséhez, hanem azon Zeushez, kihez lelke mélyéből egy Sokrates fohászkozott. Meletos azzal vádolta a többi közt Sokratest, hogy új védszellemekről tanított (καὶνὰ δαίμονια).²⁾ A καὶνὰ δαίμονια-k, távol attól, a minek Meletos tartotta őket, Sokrates nézete szerint az isteni lényeg tulajdonitmányai voltak, melyeknek összege magát a legfőbb lényt ismereti meg a halandó emberrel.

GR. KUUN GÉZA.

¹⁾ Ἐνεσφῶντος Οἰκονομικός cap. VII., VIII.

²⁾ Plato, Ἀpol. p. 24.

ÖZVEGY GYERGYAI FERENCZNÉ BARTHA ZSUZSÁNNA EMLÉKE.

A jók és nemesek nemcsak életökben, de emlékek által is jobbitnak és nemesitnek. Ebben van az életiratok becsé és jelentősége. A hála és kegyelet mellett, melylyel az 1887-ben elhunyt özv. Gyergyai Ferenczné iránt viseltetem, ez indit arra, hogy emlékét e helyen felujtsam. Azok közé a nők közé tartozott ő, a kik — fájdalom — maholnap elfognak társadalmunkból. Valódi mintája volt a mult idők tiszteletet keltő egész női alakjainak, a kiket külső diszben és látszatban feljülmulhatnak azok, a kiket a jelenkor szül és nevel, de a szív és érzület nemességében, a lélek és kedély ama kifejezési erejében és gazdagságában, a minek összesége az emberek benső értékét és súlyát adja meg s a mit egyéni jellemnek nevezünk, abban őt senki sem mulja feljül, sőt kevés éri utol. Innen az az általános tisztelet, szeretet és nagyrebecsülés, a melylyel a kedves özvegyet szélesre kiágazott nagy családjá, a társadalom és hivatott képviselőiben nyilatkozó egyháza egész életében környezte és sirjába kísérte. S hogy ő erre teljesen méltó volt, ennek megmutatása e sorok czélja.

Özv. Gyergyai Ferenczné, Bartha Zsuzsánna 1805-ben mártius 8-án született Kolozsvárt; atyja derzsi Bartha István, erd. főkormányászéki titkár, anyja hom. almási Bodor Hedviga volt. Mindketten székely eredetűek, de már régi kolozsvári polgárcsaládok ivadékai. Bartha István hassonnevű atyja Kolozsvár város főbirája volt, Bodor Hedviga pedig anyai ágon Kolozsvár történetében oly nagy emlékü Linczeg János, szintén város birájától származott. A szülők boldog házas élete hat gyermekkel lön megáldva: Mózes, Zsuzsánna, Rozália, Borbára, Mária és Judith. E szerint Zsuzsánna a leányok között legnagyobb, a hat testvér között másod-szülött volt, kiket az isteni gondviselés különös kegyelméből mind túlélt.

Zsuzsika — mert Gyergyainét nem csak a családban nevezték úgy kis leány korában, de testvéreinek és rokonainak is mind

végig Zsuzsikának és Zsuzsika néninek maradt — első, sőt egész iskolai nevelését a kolozsvári unitárius eklezsia leányiskolájában nyerte, akkori kántor-tanító Siménfalvi Mózesről. Mi volt ez iskola akkor? Bizony, aligha kiállaná a versenyt a mai legkisebb falusi iskolával. A jó öreg kántor tanító, a kiről Gyergyainé még késő napjaiban is mindig tisztelettel emlékezett, tanított írni, olvasni, keveset számolni, vallást és templomi énekeket. Nem volt még akkor hire az ily iskolákban a szónoklat, költészet, mennyiségtan, háztartás, egészségtan, alkotmánytan, idegen nyelvek, zene s más tantárgyaknak, melyekben a mai elemi iskolák növendékei majd hogy el nem merülnek. Én tisztelettel hajlok meg korunk nevelési rendszere előtt, mely az eddig annyira elhanyagolt nőnevelést is különös gondja alá vette. De a régít nagy példából ismerve, az ujat szemem előtt látva, nem tehetem, hogy ki ne fejezzem azt a meggyőződésemet, hogy a mult szűkkörű nevelési rendszerével nevelt és adott az életnek annyi — ha nem több — jó anyát és nőt, derék házi asszonyt, hazájukat és egyházukat szerető, azokért tenni és áldozni kész tagokat, mint a mai taneszközökkel gazdagon felszerelt, tantárgyakkal a tulterhelésig ellátott leányiskolák. Gyergyainé, bizonyára, a mult idők egyszerű nevelési rendszerének egyik kiváló példányképe volt s mégis mint nő, anya és háziasszony oly helyet foglalt el a társadalomban, a melyre büszke lehet nemének bármely tagja.

A leányiskolán kívül, a hol — a mint egy ma is élő tanuló-társnőjétől tudom — a legjobb tanulók közé tartozott s ezért a kisebb leányok tanításával is olykor megbízott, egész nevelését a munkás és vallásos szülők adták meg. Otthon tanulta meg a háztartást, nem könyvből de gyakorlatból, kisebb testvéreinek gondozása formálta benne mintegy előre az anyát, a kertben virágainak ápolása s a vetemények összetakarítása, a szőlőhegyben és a mezőn a munkásokra felvigyázás, a csürben a gabona felmérése és hasonló más foglalatosságok pótolta a mai üdítő sétát, korcsolyázást és más testedző időtöltéseket. Kora mulatságaiban is részt vett, a hol a ritka szép termetű és egyszerűen öltözött leánykára — mert a mint alább látni fogjuk, oly korán ment férjhez, hogy nagy leány, úgy szólva, nem is volt — nem egy ifju tekintett mély érdekeltséggel. De többször jelent meg a templomban, a hova akkor a szülők is gyakrabban jártak mint ma, magukkal vive gyermekeiket is, a mit — sajnos — napjainkban mind inkább el kezdenek hagyni. Ily családi nevelés s a szülői háznak e lélekképző hatása kiegészítette és pótolta az iskola hiányát s főleg a vallásosságban megadta

azt a szilárd alapot, a mire a szülők nélkül a legjobb iskola sem képes s a mi Gyergyainénál a valódi nőiség és szeretetreméltó jellem kifejlődésének alapja és előkészítője volt.

A kis Zsuzsika még alig volt 16 éves, midőn 1821-ben mártius 5-én férjhez ment kis-solymosi Gyergyai Ferenczhez, egy jó nevű s köztisztviselőben álló kolozsvári ügyvédhez. Ha szívét már akkor megérinthe is a kikelet virágfakasztó fuvalma, ha ábrándjaiban ő is keresheté már eszményképét, ezt aligha Gyergyaiában vélte személyesítve látni, a ki több mint 30 éves, tehát jóval korosabb volt mint ő. Hogyan érdekelne egy még csak serdülő leányt meglett ember? Hogyan találkozék a gyermek mosoly gondokba merült komoly férfi arczczal? E házasság a szülői akarat műve volt, a miben a gyermekeleánynak részül csak az engedelmesség jutott. Nem a kérlelhetetlen parancs előtt való meghajlás volt ez; mert ilyet bizonyára szülői sem kívántak tőle, midőn egy egész élet sorsát elhatározó lépésről volt szó; hanem az a bizalomteljes engedelmesség, mely a szülői akarathoz azzal a meggyőződéssel nyugszik bele, hogy a mit ezek tanácsolnak és tesznek, gyermekek javára teszik. Aztán régen nem is volt oly ritkaság, hogy a szülők már előre eljegyezték egymásnak gyermekeiket, vagy később ezek vetettek számot magukkal, hogy ismerőik közül melyikkel való szövetség lenne rájuk nézve a legjobb, nem kis befolyást gyakorolván erre a családi összeköttetés, a barátság, néha a vallás. Nem mondom én, hogy a szülőknek joguk van gyermekeiknek szive felett is rendelkezni. De figyelemmel kísérni ezeknek érzelmeit, esetleg ellenőrizni és irányozni, vajmi sokszor szükséges lehet, sőt éppen kötelesség. Hány ifju szív megy — úgy szólva — lépre a külső látszattól elcsábítva? Hányszor lesz következményeiben boldogtalanabb az a házasság, melyet menyben kötöttek hisszünk, mint az, melynél kezdetben aggodalmakra is volt ok s mégis nem csak szilárdan megáll, de a telő évekkel növekedik fénye és boldogsága.

A Gyergyainé házassági szövetsége ez utóbbiak közé tartozott Midőn a gyermekruháit még alig levetkezett ifju menyasszony az ifjuság aranykorát már tullepett, de még a férfikor teljében levő völegényével a diszes nászsereg előtt megjelent, *) aligha az — köz-

*) A kezeim közt levő vendég hívó szerint, melyet eredetiségeért hiven közlök, ezek voltak a menyegzőre meghívottak: „1. Tks. osztoztató bíró Gyergyai Mihály ur, mint a völegény részéről örömatya a feleségével együtt. 2. Tisztelletes professor és Gralis notarius Füzi János ur a feleségével együtt. 3. Tks. Teleki László ur a Tks. asszonynyal együtt. 4. Mtgs guberniális Sec-

felfogás szerint — egymáshoz illő párnak tekintette őket és bizonyos, hogy ugy a menyasszonynak mint a vőlegénynek lehetett aggodalma lépésök következményei iránt. S mégis e szövetség egy boldog családi élet alapjává lett. A fiatal, de kifejlett, eszes és mindenek felett vallásos lelkületű feleség teljesen beletalálta magát helyzetébe és a különben komoly férj annyi gyöngédséget, figyelmet és előzékenységet tanusított iránta, hogy soha sem volt oka megbánni, hogy követte szülői tanácsát. Nekem is többször elbeszélte Gyergyainé, hogy áldott jó férje, — mert mindig ugy emlékezett róla, mily nemesen bánt vele. „Hidd el“ — ezzel végzé ily ember szavait — „hogy én senkinek sem irigyeltem boldogságát; mert házamban megtaláltam teljes boldogságomat.“

Pedig 60—70 év előtt még nem volt ismeretes az a sok kényelem, a mi ma a családi élet boldogságának egyik — tán legfőbb — föltétele. Gyergyai korában keresett és jó módu ügyvéd volt, de azért lakása csak két szobából állott. Egyik ügyvédi irodának s a felekkel érintkezés helyéül szolgált, a másik neje lakásául. Ez volt nappali, ebédlő, dolgozó, háló s később a — nem kis számból álló — gyermekek szobája is. Mily szerencsétlennek érezné magát egy mai ifju asszony ily lakásban! Mennyi panasz vegyülne gyöngéd ölelései közé, ha férje nem tudna neki legalább is három szobából álló szállás-

retarius Lázár Sámuel ur a méltóságos asszonnyal együtt. 5. Tekintetes senator Gyergyai László ur özvegy asszony leányával Andrásinéval együtt. 6. Tks M. Doctor Barra István ur hajadon leányával Theresiával együtt, kit is különösen nyüzszőleánynak is meg kell kérni. 7. Tiszteletes superintendens Körmőczi János ur a tiszteletes asszonnyal együtt. 8. Tks Királybiró Ágoston István ur a Tks asszonnyal és a Tks nagyasszonnyal özvegy Száknovicsné asszonnyal együtt. 9. Tks szószóló Csehi Sándor ur a Tks asszonnyal együtt. 10. Tks senator Szentkirályi Mihály ur a Tks asszonnyal együtt. 11. Tks Provincialis Cassa Administrator Bodor Pál ur a Tks asszonnyal együtt. 12. Mtgs Főprovincialis Commissarius L. Baro Bruckenthal József ur ő Nagysága. 13. Mtgs prov. Cancellarius Csedő László ur ő nagysága. 14. Mtgs abbas és regius consiliarius Szabó János ur. 15. Mtgs Macskási Lajosné asszony. 16. Az egybekelő feleket megeskető Tiszteletes pap Szász Mózes ur feleségével együtt. 17. Mtgs Kapitány Thomán Antal ur. 18. M. Doctor Tks Bartók József ur a feleségével együtt. 19. Tks professor Nagy Sámuel ur a feleségével együtt. 20. Tks Gubernialis Cancellista Ehrenfeld András ur — a Tks asszony nem levén Kolozsvárt — csak magába.“ E diszes névsor mutatja az egybekelt pár nagy egybeköttetését Kolozsvár városának akkor legjobb családaival s a kormányzék előkelő tagjaival. A menyegzőnek még nincs 70 éve s a névsorban említettek közül némelyeknek családfaja is kidőlt; többeknek utódai azonban élnek s ezeknek bizonyára kedves lesz e sorokban elődeik kedves emlékével találkozni.

ról gondoskodni! Gyergyainé e kis lakásban jól érezte magát, elfért benne; sőt rokonaikat, barátait és jó embereiket is el tudta fogadni, a kik jól találták magukat a szives házigazda és tüzről pattant, előkelő modoru s finom izlésü gazdasszony igaz magyar vendégszeretetét élvezve. Mert ennek gyakorlására is találtak időt és alkalmat, bár nem kevés gonddal és fáradsággal éltek. Gyergyai a mellett, hogy gyakorló ügyvéd volt, — a kik az ő idejében nem tartottak segédek s a tisztázást is maguk végezték, vagy a mint Gyergyai is tette, egy tanuló ifjuval segítettek magukon — egyszersmind gazdaságot is folytatott mind Kolozsvár határán, mind maga által szerzett falusi birtokán. A kocsis, a béresek, a darabont, a napi munkások, szóval a gazdaság folytatásával járó éj-napi gondból és fáradságból Gyergyainénak is bőven kijutott. Sőt férjét nem egyszer hivatalos dolgai a mezei munka felügyeletében megakadályozván, ez is gyakran az ő vállaira nehezült. Jött, ment és tett mindent zugolódás nélkül, nem fényes ruhában, de tele hambárokban, nem üres időtöltésben, de gyümölcsöző munkában keresvén s találván örömét. Az egyesített szorgalom és takarékoság nem is maradt eredmény nélkül. Szép vagyont szereztek, a mi mindkettőjük részéről örökölt szülői vagyonnal is gyarapodva, Kolozsvár legjobb módu családoi közé emelte őket.

És e vagyonra szükség is volt. Isten őket öt leány és két fiu gyermekkel áldotta meg. Fájdalom! a két fiu korán elhalt. Leányaikat azonban a gondviselés megtartotta, s így a boldog kis családi fészek nem volt vidám gyermekhang s élénkítő játék és örömjaj nélkül. Szeretettel csüngtek rajtuk s nagy gondot fordítottak nevelésükre, a mi akkor nem volt épp oly költséges, mint ma; mert a társadalom nem ismert annyi szükségét; de öt leánynak állásukhoz s társadalmi helyzetükhöz illő nevelése akkor is gondot adott a szülőknek; mert ez állásnak és helyzetnek akkor is meg voltak kötelező követelményei. A jó hirben álló és megbízható ügyvéd házánál időről-időre mind többen fordultak meg a legmagasabb köröktől a legegyszerűbb iparosig és földmivesig. Országgyűlések alkalmával, valamint productionale forumok tartásakor a Gyergyai-ház számos kartárs és ismerős egyik gyűlhelye volt, hol a szakszerű vitatkozást és napi események megbeszélését igen sokszor barátságos vendégesekés követte. Mint hű és buzgó egyháztagok, vallásuk és egyházuk szükségéi elől sem zárkozhattak el s egyházi gyűlések alkalmával papok és világi férfiak mindannyiszor a család kebelében szívesen látott vendégek voltak, főiskolában tanuló gyermekeik pedig koronként asztalukhoz hivatalosak. Szóval, ha Isten munkájukat sikerrel áldotta meg, volt a hol

és a mire vagyonukat fel is használják és felhasználták úgy, a mint az evangelium kívánja, hogy t. i. ő k n e m c s a k m a g u k n a k é l t e k.

Az 1845-dik év mély gyászba borította a Gyergyainé szívét. Ez év augusztus 17-én elvesztette férjét, 24 évi boldog házassági életének hű szövetségését. Özvegyen maradt négy leánynyal; mert eddig csak a legnagyobb, Borbála volt férjnél, az elhunytak testvérénél, Gyergyai Sámuel, erdélyi kir. kincstári titkárnál Nagy-Szebenben. A Gyergyai-ház, a melyben laktak, még osztatlan volt. Helyt a városon és falun éj-napi gonddal járó gazdaság, pár év múlva az 1848-iki mozgalmas napok, a rákövetkező szabadságharcz, muszka betörés és nemzeti leveretés mily sulyos terhet háritottak a magára maradt özvegyre! Mint birjon a magára maradt özvegy nő mindezek közt megállani? Gyergyainé nem csak megállott, hanem mint a pálma jobban nő a terüh alatt: úgy az ő lelki erejét is a sulyos megpróbáltatások még növelték, jellemét nemesebbé, férfiasabbá tették, elannyira, hogy ő nagy családja gondjait nem mint gyöngé nő, de mint egy tapasztalások által megedzett férfi elszántan és kitartással viselte.

Valóban, Gyergyainé, ki már 40 éves korában özvegyen maradt s ennél többet így töltött el, — pedig lett volna alkalma az özvegyi fátyolt csakhamar menyasszonyi fátyollal cserélni föl, de ő szívét egyedül leányainak kívánta megtartani — kimagasló például szolgálhat arra, hogy egy özvegy nő erős akarattal, kitartó munkássággal s lelkében vallásos hittel mire képes az életben. A nem várt csapás — mert ép és erőteljes férjét egy gazdasági dolgai közben kapott erős hülésből kifejlett betegség csak 60 éves korában ragadta el a halál oldala mellől — első pillanatra összezuzni látszott a Gyergyainé lelkét. A közmondás, hogy a baj nem jár egyedül, rajta is betelt. Alig temette el férjét, leégett csürje, s azzal jelentékeny takarmány, falusi birtokáról egyre hozták a károsodási jelentéseket. Ő azonban számba sem vette azokat. „Nagyobb csapás engem már nem érhet férjem halálánál“ — mondá. De a mint a fájdalom kitombolta magát, számba vette helyzetét s a legnagyobb erélylyel végezte dolgait. Majd belátva, hogy főleg falusi birtokát házilag haszonnal nem kezelheti, haszonbérbe adta s a gazdasági összes fölszereléseket pénzzé tevén, ezzel nem csak háza fentartásának alapját vetette meg, de a még osztatlan Gyergyai-háznak teljes tulajdonává tételét is munkába vette. Ez volt — úgy szólva első gazdasági terve. S nem is nyugodt addig, míg azt meg nem valósította, mi által míg egyfelől magát a közös birtoklással járó sok kellemetlenségtől megszabadította, másfelől va-

gyonát jelentékenyen gyarapította. Az 1848. és 49. évi válságos idők ugyan ez irányban zavarólag hatottak s számításában nem egyszer hátra vetették, de biztos kézzel kormányozva házát s egy percre sem veszítve el bátorságát és bizalmát, falusi birtokához is később még egyszer annyit szerzett, mint a mennyi rá mint özvegyre maradt volt. Hogy mily bátor lélekkel állott meg a 48 és 49. évi hullámok között is, kitűnik abból, hogy a midőn Kolozsvár lakosai közül is többen most az oláhok berohanásaitól, majd az oroszoktól való félelmökben a várost elhagyni készültek s némelyek el is hagyták, ő maga erre soha sem gondolt. „Ha vagyonom elpusztul, mi tevő leszek gyermekeimmel? — mondá s helyt maradt. Egy egész kis orosz táborot szállásoltak be tágas kapuja közé; ő nem félt közöttük ki- s bejárni. Saját telkén urnőnek érezte magát szemben az ellenséggel is.

Igy örködött Gyergyainé vagyona felett, nem csak megtartva hanem folyton gyarapítva azt. Róla igazán el lehet mondani, hogy: a bölcs asszony építi az ő házát. És a mily eszesen és és erélyesen járt el gazdasági dolgaiban, ép oly gondos és áldott jó édesanya volt. Midőn özvegygé lett, — a mint már emlitém — még csak egy leánya volt férjnél, négy vele árván maradt hátra. Ezeket részint nevelni és neveltetni s mindnyájok jövőjéről gondoskodni nem kis feladat volt, a mit ő ugy teljesített, hogy magának szemrehányást tenni nem volt oka. Nem igyekezett sorsán túlelmedni s leányaiban oly vágyakat ébreszteni, a melyek később megboszulhatták volna magukat. „Dolgozzál és imádkozzál!“ ez volt nevelési rendszerének két sarkelve s ehez képest leányait is munkásságra és vallásosságra szoktatta. A midőn aztán őket rendre férjhez adta: Rózáat Fejér Mártonhoz, Klárát Sándor Istvánhoz, Zsuzsát Árkosy Lajoshoz, Annát Ferencz Józsefhez, vejeinek is szerető édesanyjuk lett. Jellemző vonás benne az, hogy ő vejeit nem kevésbé szerette, mint leányait. Anyósi kellemetlenségeket vejeinek soha sem volt alkalma érezni. Inkább ő viselte mindenikét. Magával nem sokat törődött, gyermekei boldogságáért mindent megtett. Ha szükség volt rá, segélyével mindig kész volt. Unokái közül többnek keresztanyja lett, hogy annál több cime legyen velök jót tenni. Általában édesanyjai és nagyanyjai szívének jósága kifogyhatatlan volt s ezer meg ezer utat és módot kitalált arra, hogy lelkének áldott melegét szeretteivel éreztesse.

A Gyergyainé nagy és nemes lelkét azonban nem elégitette ki anyyi, hogy gyermekeivel jót tegyen. Ő mélyen érzett s szíven hordozta mások baját s nyomorát is, s a mennyiben módja engedte,

szívesen enyhítette ezt. A társadalmi, hazai és nemzeti ügyek iránt mindenkor meleg érdeklődéssel viseltetett, nem vonva vissza magát az áldozatoktól is. Az erdélyi magyar nemzeti színház felségeléséhez 1854-ben 100 frttal járult; később midőn a színház belső része ujonnan építettett, 500 frttal páholy jogot váltott magának; mert a színház pártolását nemzeti ügynek tekintette. Hasonló lelkesedéssel üdvözölte az erdélyi muzeum megalapítását is. A piaczi templom körüli épületek lebontására 200 frttot adott. A jótékony nőegyletnek, árvaháznak s más emberies és közmívelődési intézményeknek az első felhívásra részint alapító, részint pártoló tagja lett. Erős magyar nemzeti érzületét igazolja egy nekem tett nyilatkozata, midőn egy nyarat veje, Fejér Márton családjával Gleichenbergben töltött, a hova azonban nem a maga, de veje betegsége vitte, mert ő majdnem egész életében ritka jó egészséggel volt megáldva Istentől. Elment gyermekeivel, azok kívánságára, hogy ne legyenek magukra s esetleg leányának férje ápolásában segítségére legyen. Ekkor járt először Bécsben is. Haza jöve mindenről örömmel beszélt, csak Bécsről nem, melynek fénye és gazdagsága mellett látva, hogy a mi fővárosunk mennyire hátra van maradva, kimondhatatlan fájdalmat okozott lelkének. Akkor még Budapestnek nem volt meg korzója és Andrassy-utja, nem Váci-, Erzsébet- és Teréz-városi nagyszerű körutjai, lóvonatu és villamos vasutja; akkor még Budapesten a magy. tud. Akadémia palotája volt a legdíszesebb épület. A Gyergyainé lelkét büszkeség töltötte el, hogy ezzel is szépült már a magyar főváros. De Bécsből visszajövet, ez is eltörpült szemei előtt. Midőn aztán egy alkalommal ismét Bécsről beszélgettünk s tréfásan megjegyeztem, hogy mégis csak örvend, hogy Bécsben volt, mintha nemzeti érzületében kételkedném, így szólt hozzám: „Bécs, igaz, szép város, de éppen ezért inkább szerettem volna nem látni.“

De a női szívnek a hitbuzgóság s egyháza iránti áldozatkészség adja meg főekességét. S Gyergyainé e tekintetben a legelső, a legnemesebbek közé tartozott. Őt minden felhívás áldozatra készen találta. Mellőzve az apróbb, ugyyszólva mindennapi adakozásokat templomra, iskolákra kéregetőknek, a vallásközönség közpénztárát 200 frttal, a tanári özvegyek és árvák segélyalapját 500 frttal, a Dávid-Ferencz-alapot 100 frttal gyarapította, főiskolai könyvtárunknak 300 dr. könyvet adományozott. A Ker. Magvetőnek megalapítása óta állandó pártolója, a Dávid-Ferencz-egyletnek szintén alapító tagja volt. Legszebb s mint kezdeményezőnek is legbecsesebb adománya azonban a kolozsvári ekklezsiának papi kepe megváltására adott 1000

frt adománya, melyről tett alapítvány-levelet alól egész terjedelmében adom. ¹⁾ Ez adományával Gyergyainé tette le a kolozsvári ekkleziában a papi kepeváltsághoz az alapkövet, mely nemes cselekedet által többen hasonlóra buzdulván, nevezett ekkleziánkban a papi kepe tényleg meg is váltatott, illetőleg a papi kepefizetés megszüntetett és az e czimen befolyt és befolyandó adományok kamataiból a papnak állandó fizetés határoztatott.

A hitbuzgóságnak és áldozatkészségnek ily szép emlékeit hagyta hátra Gyergyainé, a kinek egész élete a legmélyebb vallásosságról tett bizonyosságot. Ő a szerencsésebb nők közé tartozott. Élete nem

¹⁾ A l a p i t ó - l e v é l. A kolozsvári Unitárius Tiszteletes Szent Ekkleziának. Tiszteletes Szent Ekkleziára!

Néhai felejthetetlen kedves férjem tiszteletére egy maradandó emléket akarok emelni.

A boldogult megérdemli ezt tőlem és kedves gyermekeitől, kiket ernyedetlen munkássága által, Isten segedelme után tisztességes vagyonban hagyott hátra, s kik anyji hátlára vagyunk kötelezve áldott emléke iránt.

Kedves férjem szent vallásunknak, státusunknak és ekkleziánkunknak munkás, buzgó hive volt; ezek java előmozdítására kész szívvvel áldozta életében erejét és vagyonát.

Meg vagyok tehát győződve, hogy méltóbb s lelkületével összhangzóbb emléket nem emelhetek tiszteletére. mintha veritékes munkája gyümölcseiből valamit szent vallásunk javára állandólag maradandólag szentelek; majd a viszontlátáskor örömmel fogja szelid lelke jóvá hagyni ebbéli tettemet.

Ezen meggyőződéstől lelkesülve elhatároztam a Kolozsvári Unitárius Szent Ekkleziára szükségéi fedezésére, főképp a papi kepeváltság-tőke megalapítására a fejrődi jószágunk urbéri kárpótlási tőkéjéből 1000, azaz egyezer conv. ezüst rf. névértékű — illő kamatszelvevényekkel ellátott — földterhermentesítési államkötelezvényeket adományozni; minek e szent célból, e szent célra, a bekövetkező utalványozás alkalmával leendő átadását, ezen alapítványi levelem által visszahívhatlanul ígérem és örökösömre is átmenő jogérvényű kötelezettséggel fogadom.

Kérem ez adományt e czim alatt bejegyeztetni:

„Főkormányzségi ügyvéd Kis-Solymosi idősb Gyergyai Ferencz kegyes emlékére, özvegye, született Bartha Zsuzsánna által tett alapítvány.“

Egyedüli feltételem és kéréssem, hogy én és egyenes leszármazó maradékaim kolozsvári szent ekkleziánk kebelében a papi kepe-fizetéstől mentesítve legyenek.

A jó Isten virágoztassa a tiszteletes szent ekkleziát és áldja meg folytonosan sok oly buzgó tagokkal, mint a milyennek kedves emlékét ezen csekély áldozattal örökíteni kívánom.

Kolozsvárt, febrúarius 7-én. 1858.

Özvegy Gyergyai Ferenczné,
született Bartha Susánna.

volt örömtelen. A gondviselés sok jóval áldotta meg. De azért nem volt ment a legsúlyosabb megpróbáltatásoktól s bizony nem egyszer kiönté rája is az ur busulásának poharát. Férjével csaknem egy időben vesztette el édes atyját, édes anyja már korábban elhalván. Gyermekei közül hármát, unokái közül kilenczet temetett el; ezek között dr. Gyergyai Árpádot, kire úgy is mint a családi név hordozójára, különös szeretettel tekintett, férfi korának teljében. Három leányát látta özvegyen maradni, a negyediket, mint nőt és anyát, szintén ő temette el, s két kis árváját egy ideig aztán magához is vette. Testvéreit is mind elsíratta. És így életének nagy részét gyászban töltötte. De e gyászt Istenben való élőhittel és az ő akaratján való oly megnyugvással viselte, a mi csak a hozzá hasonló mély vallásos lelkületű nő erénye szokott lenni. A megpróbáltatások szomoru óráiban mint egy próféta állott családjában; biztatva és vigasztalva a csüggedőket, megnyugtatta s reményt öntve a kétségek közt hánykodók keblébe. Isten ellen panasz ajkát nem érinté. Jó és rossz napjaiban egyaránt buzgón látogatta az Urnak hajlékát s csaknem elveszettnek tartotta azt a vasárnapot, melyen a templomban nem jelenhetett meg. Midőn aztán aggkora miatt már nem vehetett részt a köz isteni tiszteletben, ez órát rendesen magánáhitatoskodással töltötte el. De leányait és unokáit ekkor is kérte, buzdította, hogy menjenek el a templomba. Vallásos érzületét mutatta az is, hogy az egyházi embereket mindig nagyra becsülte, tisztelte és szerette. Örömet látta őket házánál. Agg napjainak terheit is keresztényi megnyugvással, béketüréssel hordozta. Őt azzal is szerette az Ur, hogy csaknem utolsó napjáig fentartotta erejét. Egy pár évvel halála előtt télben ugyan már nem hagyta el házát, de itt, családjának körében, teljesen jól találta magát s a társasélet szórakozásaiban ismerőseivel szívesen részt vett. Nyárban pedig még maga is meglátogatta gyermekeit, jó embereit. Életének 82-dik évfordulóját is még vidáman ülte meg gyermekei, unokái és dédunokái körében, örömmel fogadva ezeknek mindenkor szeretetteljes üdvözlését s kiárasztva reájok — fájdalom, akkor így együttesen már utoljára — szíve melegének áldott sugarait. Mert napjai már fogyni kezdettek, s néhány heti súlyosabb betegség után, életének 83-dik évében 1887. nov. 7-én, leányainak szerető karjai között, Istenben csendesen elhunyt. Ha valakire illenek az evangéliumi szók: „Boldogok, kik az Urban hálnak meg, mert az ő cselekedeteiknek jutalma követi őket“. Gyergyainéről ezt méltán elmondhatni. Legyenek e sorok is az ő nemes erényeinek s ritka tulajdonainak méltatása, me-

lyekben nincs hizelgés, sőt jellemét kitüntető sok dolog el van hallgatva azért, mert azok e közlés írójával kapcsolatban állván, a látszatát is kerülni akartam annak, mintha személyes vagy családi érdek befolyásolta volna az író. Azt a szeretetet, a mivel ő irántam, mint veje iránt, viseltetett, azt a jóságot, mivel engem elhalmozott, bár ezek részint nemcsak a vőt, hanem részben éppen a papot és főpásztort illették és így a Gyergyainé életrajzához tartoztak volna — hálával fogom én megőrizni keblemben, a míg élek. Hadd maradjanak azok az én kincseim és emlékeim. Ez életrajz, úgy hiszem, így is elég tanulságos arra, hogy az özvegy Gyergyai Ferenczné egyéni jelleme iránt a jók szívükben rokonszenvet, emléke iránt tiszteletet érezzenek s az utódok az ő szép és nemes, közhasznú és áldott életének követésére lelkesüljenek. Adjon Isten sok ily nőt a magyar társadalomnak, az egyháznak s ebben vallásközönségünknek!

FERENCZ JÓZSEF.

A „KERESZTÉNY MAGVETŐ“ MEGALAPÍTÁSA.

Az idő gyorsan siet s vele hanyatlik az élet; elmosulnak a munka emlékei a társadalomban, ha meg nem őrzi az írás... A XVI. századnak számtalan írásos alkotásai a mulandóságra emlékeztető e szókkal kezdődnek, s nekem is, a mint tárgyamról írni akarék, önkéntelen tollamra jöve.

Mi lesz sorsa íróasztalomban fél század alatt halomra gyült száz és ezer írásnak, oklevélnek, apró följegyzéseknek s félbeszerbe levő töredék munkának és munkaanyagának, ebben a mozgalmas és változó sorsu s feledni hamar képes világban — nem tudom. Az unitáriusok egyházi életében nem csekély értékű ez irodalmi ügyben közlöm a kezeimre letett hiteles iratokat, összeszedve, csak néhány nem helyes kifejezéseit cserélve föl jobbakkal, hiven s lényegében változtatás nélkül, hogy kerüljék ki gazdájuk sorsát: az elpusztulást, ugy: mint az elfeledtetést.

Amaz időben, midőn a nemzet kitartó erkölcsi erő kifejtése 1861-ben alkotmányunkat egy kis időre helyreállította, országszerte fölpezsdült a nemzeti élet, hő tettssomj izzóan égett a szivekben, az izmok tette feszültek ki, a 11 évi rabság mulasztásait a magyar társadalom minden tényezője és osztálya, felekezete és nemzetisége sietett jóvá tenni, s a jövő biztosítására megkezdődött a nagy munka.

Mi unitáriusok sem vonhattuk ki magunkat az áramlatból. Azon tapasztalás, hogy az absolutizmus ellen csak az irodalom volt az egyetlen paizs, a melyről lepattant a hatalom golyója és gyilkoló nyila, hogy a nemzet őrlelke a lapok és könyvek bástyáiba vonult, s onnan védte ezer éves szent örökünket, — a nyelvet, jogot és hazát — arra birta őket is, hogy valamely irodalmi vállalatot alapisanak, gyűjtő tárházul az unitárius értelmiség zsengeinek s jobb alkotásainak. Egy időszakos folyóirat fogalmában központosult és jegezesedett meg a köztörekvés és közoeszmélkedés. Kriza püspök, az angol irodalom nagy ismerője, készen adta a mi Keresztény Magvetőnk eszme magvát s csak ki kellett fejteni.

Nagy Lajos barátunk szállására, a régi Molnos-féle tanári szálásra gyűltünk össze legelőbb jó nagy számmal, ott volt az összes tanári kar, papok, a buzgó egyháztanácsosok, iróink, köztük az öreg Brassai bácsi, Mikó Lőrincz, Kőváry László, Berde Áron, Kovácsi Antal, alulirott, a házigazda s mások is sokan. Ez az első eset volt, hogy az unitáriusok nem consistoriumba, nem egyházi ügyben tanácskozni gyűljenek össze. A püspök előadta a czélt, egy irodalmi közlöny alapításáról leendő eszmecsere és megbeszélés czélját. Vontatva kezdődött meg a beszélgetés és szertelen lassan haladt előre, annyira új és szokatlan volt az eszme.

A kik a dolgot kezdeményezték, eléadták, hogy számunk csekélységét szellemi munkával kellene sokszoroznunk s befolyást intellectualis erőnk bebizonyításával vivnunk ki. Az irodalom nemes munkatér, mely tisztességet és olykor megélhetési módot ad. Az unitáriusoknak igyekezni kell híveik miveltségi színvonala emelésén, mert csak ez fokozza erkölcsi erejüket. Az író a nemzetnek nagy szolgálatot tesz nyelve és a tudomány művelése által, s ez jótékonyan hat vissza az egyházra. Kezdeni, dolgozni, életjelt adni magunkról minél hatályosabban — ez volt jelszavuk.

A más rész kétségeskedett. Kevesen vagyunk, nincs elég irónk és pénzünk, nincs olvasó-közönségünk; csak kezdünk, de folytatni képesek nem leszünk, egy idő előtti halottal gazdagítjuk a nemzeti irodalmat. Nekünk okosabb hallgatni, mint magunkról beszéltetni, megfőni — a példabeszéd szerint — a mi zsirunkban. Erős felekezeteket illet meg a nyilvános actio, a gyenge magára s hiányaira vonja mások figyelmét. Várjunk még, hogy erősödjünk. Elég, ha ugyyszólván magunknak élhetünk, ne hívjuk ki ellenfeleinket szereplés által. Ez és még sok ok hozatott fel a nem-t evés mellett, a passiv magatartás érdekében.

A vita mind élesbült, ez utóbbiak tartották álláspontjukat, a nyilvánosság elé ki nem lépést, az elsők szintén makacsul ragaszkodtak kimondott nézetükhöz. Másfélórai vita után némelyek — be nem várva végét -- eltávoztak, ezeket többen követték, ott maradtunk nyolczan-tizen s meghatároztuk, hogy kísérletet mindenképen teszünk. A folyóirat neve már készen állott, szerkesztői Kriza és Nagy Lajos, tárgya egyházi és vallásos értekezések, szent beszédek s imák, életiratok stb. Én az unitárius jeles emberek életrajza s a lehetőségig arczképe kiadását tántoríthatlanul sürgettem, s a legelsőt, Szent-Ábrahám arczképét Bécsben egészen önköltségemen, a másodikat, János Zsigmond válaszsztott királyét fele részben szintén ott készíttettem. 1861-től

1866-ig két kötet jelent meg időhöz nem kötve, az I-ső 15, a II. kötet 20 iv tartalommal, előfizetési ára 2 frt volt s az előfizetők száma az első években 400-an felül. 1866-ban kérdés és kétség alá vétetett fenmaradhatása. Szövetkeztünk tehát néhányan, hogy azt legalább 5 kötet megjelenéséig minden áldozattal fentartjuk. Az egyesülés szövegét ki írta? Mi volt benne s kik tették magukévá? ime előttünk van.

A „KERESZTÉNY MAGVETŐ“-T ALAPÍTÓ KÖR SZOROSB EGYESÜLÉSE.

Alólirottak, 1861-ben együttes kötelezettség vállalása s hitfelekezetünk értelmisége egy részének szellemi és anyagi közreműködési ígérete következtében, hosszas előértekezlet után, közösen készített terv alapján, egy köz czélt tűzve magunk elé, „Keresztény Magvető“ című unitárius irodalmi vállalatot indítottunk meg; eddigelő két kötet kiadása által annak író- és olvasó-közönséget, s irodalmi hitelt és jó nevet szereztünk. Az eszmét Nagy Lajos tanár mondta ki legegőbb; czime Kriza János tagtársunk gondolata; az eredetileg egyházi beszégyűjteménynek tervezett vállalathoz egyháztörténeti résznek csatolása s utóbbinak jeles unitáriusok arcképével és életrajzával kiállításra Jakab Elek ajánlatára történt; az első részben válogatott, mértékűtő, tiszta unitárius szellemű egyházi beszédeket, imákat és agendákat, köztük — a tőlünk joggal megvárható fejlődés tekintetéből — kitünő angol unitárius beszédeket is adni, a második részt kizárólag saját egyháztörténetünk körébe tartozó nyomos értekezéseknek szentelni, közös megállapodásunk volt — angol beszédek fordítására Ferencz József és Buzogány Áron tagtársaink tettek ígéretet és adták szavukat, s teljesítették is. A vállalat tartama, a könyv kiállítása, költségkezelés, a lehető haszon és esetleges megszűnés tekintetében részint már kezdetben, részint most, ezekben állapodtunk meg: „Dolgozatainkat füzetekre osztva, de időhöz nem kötve, legalább 15 ivnyi kötetenként fogjuk — a körülmények szerént előfizetési, aláírási vagy más uton — kiadni; legalább öt kötet kiadása előtt az alapító-kör fel nem bomlik; egyelőre a szerkesztőkön kívül a kör más tagja díjt nem vesz, ezek is csak példányokban; a munkatársak szintén kapnak tiszteletpéldányt; ha haszon lesz, a következő kötet kiadási költségalapjává válik; szerkesztő felváltva két-két tagtársunk lesz, kik eljárásukról számadással kötelesek, s a censura irányában felelősek; a szerkesztőség semmi külön jogot nem ad más tagok felett; a vállalat életkérdéseit, sőt a tartalmat illetőket is, hogy t. i. kinek arcképe és életrajza, minő angol beszéd vagy életirat adassék? mily arányban álljon a két rész? mely tárgyak, mikor hozhatók czélsezerinti napirendre? mi legyen a folyóirat ára? sat., mind együtt, a teljes jogegyenlőség alapján intézzük el; nézetkülönbség esetében a többségé válik határozattá; egyenlő szavazatok esetében azé a részé, melyben időkorra legéltesebb tagtársunk van? Az egybehívásokat szóval intézzük el. A ki a többség nézetét el nem fogadja, kiléphet, alapító-tagsági javalmái s jogai a körre maradván vissza. Alapító-körünk tagjává lehet, a ki az itt körvonalozott eszmében és célban s azok eszközeiben velünk egyesül s azt anyagilag és szellemileg gyámolítani kész.

A vállalat megszűnése esetében — mit szintén a többség határoz el — a kör, minden ügyeit előbb rendezvén: netalán lehető pénzkészletét — mint

utólagos tiszteletdíjat — munkatársai közt, a munka mennyisége s tudományos értéke arányában osztja ki, a kiadványokat pedig az erdélyi unitárius egyház-közönség birtokába adja át örök tulajdonul.

A mint mi, alólirottak, a vállalatot a létrehozás, fenntartás és megszilárdítás előadott közös gondja, fáradaimai- és áldozatainál fogva legbensőbb meggyőződésünk szerint, és utógondolat nélkül közösnek, mindnyájunk tulajdonának tartottuk és tartjuk: úgy ahoz senkinek kizáró tulajdoni jogát és követelését el nem ismerjük. Mindnyájunké volt és lesz ezután is a vállalat és érdekében való áldozattétel, unitárius hitköztségünké az abból háromló becsület és erkölcsi haszon. A ki vállalatunk e szilárd alapon való fennállását és fejlődését akadályozni akarná, felelős lesz egyházköztségünk és az utókor előtt.

Kelt és aláíratott általunk, mint a „Keresztény Magvető“ czimű unitárius irodalmi vállalatot alapító kör tagjai által, Kolozsvárott, márczius 30-ik napján 1866-ban.

KRIZA JÁNOS,	FERENCZ JÓZSEF.	BUZOGÁNY ÁRON.	JAKAB ELEK, m. k.
püspök.			az alapító-kör tagja.
MAROSI GERGELY, m. k.		PAP MÓZES, m. k.	

A püspök és Nagy Lajos, mint a két első kötet szerkesztői kezelvén a könyvet és előfizetést, ez némelyeknél azon téves felfogásra adott okot, mintha a tulajdonjog a szerkesztőké lenne. Ezért kellett a fennebbi egyesülesi levélben az ügy mivoltát szabatosan meghatározni és kötelező erejét aláírással ismerni el. E cikk írója és több társai nézete az volt, hogy a „Keresztény Magvető“-t megalapító kör szorosb egyesülése és szervezése nélkül elég erős és tartós életü nem lesz. Ezért volt az alábbi formaszerű önkötelezés. S hogy elfogadhatása biztosabb legyen, a püspökhöz, mint az egyház lelki fejéhez küldetett át az utóbbi levél kíséretében a végre, hogy a tanári kar ifjabb erőit az alapító-kör tagjaivá lételre bírja. Ha azok nem szövetkeznek vala, alólirott a főtanácsi levéltárba tette volna be az egyesülesi iratot a következő idők tanuságára. De a dolog kedvezőre fordult. Az egyesülesi iratot mindkét szerkesztő aláírta, aláírták más ifju munka-erők s a folyóirat sorsa biztosítva lett.

A püspökhöz intézett felhívás érdekes világot vet az akkori helyzetre, s mutatja, hogy a vállalat fennmaradása iránti megingatott hitnek új alapot az egyesülés adott. Az irat szövege ez:

Főtisztelendő Püspök úr! A „Keresztény Magvető“ további sorsa felett való minapi beszélgetésünk eredményét az ide fogott irományba egybefoglalván: azt azon tiszteletteljes kéréssel küldöm át, méltóztassék átolvasni, s ha lelkiismeretével megférőnek, a vállalat további fennállására szükségesnek és célravezetőnek látja, aláírni, s szintén megolvasás és aláírás végett az érin-

tett tanácskozásban résztvett tagtársainknak köröztetés útján megküldeni. Az egyszerű aláírás — magyarázat és jogfennhagyás nélkül — az egyedüli eszköz, mely lehetségessé teszi, hogy én e vállalat ügye által továbbra is érdeklődjem. Meglevén ez, mindjárt lehetne a számadások megvizsgálásához s a III. kötet tervrajza megállapításához fognunk, szerkesztőket kérve fel. Tán jó lenne szerkesztő-társa aláírásának főtisztelendő püspök urnál történni, hogy a fogalmazvány ne szenvedjen változást netán módosító aláírással.

A fogalmazványt a megtörtént aláírás után tisztelettel visszakérem; szándékom azt — ha közóhajtásunk most is hajótörést szenved — a főtanácsí levéltárba egy beadványi kíséző irat mellett bétenni.

Megkülönböztetett tisztelettel vagyok a Főtisztelendő Püspök urnak

Kolozsvárott, márczius 30-án 1866.

alázatos szolgálja

JAKAB ELEK m. k.,

a „Keresztény Magvető“-t alapító kör
egyik tagja.

A püspök a felhívásnak teljes komolysággal tett eleget; magához kérte az ifjabb tanárokat s első sorban szerkesztő-társát. Amazok az alólírott által készített szöveget készséggel irták alá, a társszerkesztő külön Nyilatkozatot adott át, mely eredeti szövegében ez :

NYILATKOZAT.

Alólírott, mint a „Keresztény Magvető“ I. és II. kötetének egyik szerkesztője és kiadója, az általam is szeretett közügy érdekében és javára ki nyilatkoztatom, hogy a nevezett vállalat további szerkesztéséről és kiadásáról s ezzel kapcsolatban a vállalat iránt létezett vagy lehető minden jogomról mind a multa, mind a jövőre nézve ezennel lemondok, — lemondok a multa nézve, a mennyiben magam is akarom, hogy az I. és II. kötet meglevő példányai és lehető jövedelme a III. és következő kötetek kiadására fordíttassék, és lemondok a jövőre nézve, a mennyiben a „Keresztény Magvető“ további szerkesztése és kiadása ellen semmi akadályt nem gördítek, sőt ha az új szerkesztők parányi tehetségemet igénybe veszik, kedves kötelességemnek fogom tartani ezuton is a közügynek tovább is szolgálni. Kolozsvárott, aprilis hó 21-én 1866.

NAGY LAJOS, tanár.

E nyilatkozat minden akadályt megszüntetett, minden tulajdonjogi kételyt eloszlattott. E percztől fogva a Keresztény Magvető az őt alapító kör közös tulajdona, melyet közakarattal és erőegyesüléssel véd, simogat és gyarapít minden jó unitárius, benne saját közlönyét, szelleme alkotását s hangkifejezését látja; büszkén hordozza kezében a hit- és lelkiismeretszabadság zászlóját a szerkesztőség s önérzettel követi a haladás útján az egyház színe-java.

E szervezkedésre következőleg 1867-ben a szerkesztőséget Ferencz József és Buzogány Áron vette át, kiadták a III. kötetet, 1867. a IV-iket, 1868.; az ezekre következő V., VI., VII., VIII. kötetet 1870-től 1873-ig. (Buzogánynak a miniszteriumhoz Pestre távozása után) Ferencz J. és Kovácsi Antal szerkesztették; a IX. és X. kötet 1874-től 1875-ig két-két havi füzetben, tehát egy éven át 6 füzetben jelent meg Ferencz József és (Kovácsi lemondása után) Simén Domokos által szerkesztve. A XI. kötetet 1876-ban Ferencz József püspök lemondásakor Simén Domokos és Péterfi Dénes szerkesztették, ugyisintén a XII-iket is 1877-ben. Simén 1878-ban elhalálozván, azóta Péterfi Dénes és Kovács János szerkesztik a folyóiratot. 1876-ban a lap végleges megalapításának egy igen gyakorlati eszközét találták ki és alkalmazták. Felkérték t. i. a vagyonosabb unitáriusokat, hogy két forint előfizetési összeg helyett négy forint pártolói díjat fizessenek. Annyian tettek rá készséggel ígéretet, s fizették meglehetősen pontosan, hogy a vállalat szilárdan áll.¹⁾ Ezóta íróik száma folyvást növekedik, a Magvető munkásainak tudományos kutató szelleme mind mélyebb és mélyebb medret ás magának, olvasói közt számos nem-unitárius felvilágosult ember van, a kik évek óta híven járatták e folyóiratot. A kik a vallásban a tiszta keresztény szeretet s a józan ész által megfogható és átérthetőt keresik, szívesen csatlakoznak e folyóirat olvasóközönségéhez. Mindjárt harmincz éve lesz, hogy a Keresztény Magvető létrejött, maga elé tűzött célja felé igyekezve, a nemzeti irodalmat I—XXIV. kötet művel gazdagította s utóbbi időben a legkomolyabb és legalaposabb tudományos folyóirat hirnevét vívta ki magának. A ki igazságosan ítél róla, szívesen a magyar irodalom egyik jeles termékének vallja. Mi lett volna, ha a kezdetkor én és barátaim is kétkedénk vala önmagunkban? Hálával emlékezem Kriza püspök nagy lelkére, mely fátkyaként előttünk világolt s barátsággal szoritok kezét Ferencz József püspök s Nagy Lajos barátaimmal, a kik lelkesen mozdították elő Magvetőnk ügyét akkor, midőn azt kezdők s mikor arra oly nagy szükségünk vala!

A mily lassan s megfontolólág, sőt kétségeskedőleg jött létre e hasznos vállalat, úgy meggyökerezett most a lelkekben az iránta

¹⁾ Az utóbbi években néhány nagylelkű pártfogó 100 frt befizetésével állandósította pártolói díját. Vajha többen követnék a szép példát, hogy így egy állandó alap képzése által annál inkább biztosíthatnék a vállalat és továbbfejlesztése. Vajha 50 forint befizetésével közre járulnának erre azok az előfizetők is, a kiknek ez módjukban áll. Szerk.

való bizalom és rokonszenv. A Keresztény Magvető minden vagyonsb unitárius háznál és családban megvan, lelkesítve azt, vigasztalva a mult roszakért, szebb jövő reményeivel éltetve s tanúsítva az unitárius hazaszeretetet s az unitárius akaraterő és kitartás nem közönséges alakító képességét.²⁾

JAKAB ELEK.

²⁾ Midőn a mélyen t. írónak a „Keresztény Magvető“ 25-ik évfolyamába lépésével a folyóirat megalapításáról szóló cikkét közreadjuk, melyben méltánylattal adózik az alapító társaknak, nem tehetjük, hogy kifejezést ne adjunk az elismerésnek ő iránta, ki az alapítás körül szívvél-lélekkkel buzgólkodott, nagybecsü szellemi munkásságával és anyagi áldozattal is abban közrejárult és a ki azután sem szünt meg a folyóirat tartalmát kiváló értékü történelmi és másnemü tanulmányaival gazdagítani.

Szerk.

VÁLÓPEREINK A SAJTÓBAN.

A mint az alkotmányos élet megnyiltával egyházi működésünk száalai a Királyhágón tul gyökeret kezdettek vetni, a sajtó részéről ha olykor találkoztunk is meleg hangu nyilatkozatokkal, de igen gyakran s többször különösen válópöreinket illetőleg olyanokkal, melyek sértők voltak, mert teljesen nélkülözték a tárgyilagos igazságot. Specialitássá emelték válópöreinket; elnevezték erdélyinek(:?) A méltatlan megtámadások ellen, ha csak tudomásunkra jutottak, mi sem mulasztottuk el az illető lapokban mindannyiszor védekezni. De miután legujabban a „Fővárosi Lapok“ idei 36. számában Futó Ferencz már odáig engedte magát ragadtatni, hogy a moralt is megtagadta papi székeinktől, helyén látjuk ezt folyóiratunkban is visszautasítani s kapcsolatban ezzel éppen a Fővárosi Lapokban a válópörököt illetőleg korábban megjelent hireiből egyet-mást idézni, annak feltüntetésére, hogy mily különböző mértékkel mérik a lapok az igazságot.

A Fővárosi Lapok idézett számában Futó Ferencz: „Válópörök“ (Irányczikk s egyuttal pikáнт történet) czimü tárczaczikkel ront nekünk. Mindjárt a bevezetésben az van mondva, hogy két dolog van mely éget; egyik a kath. autonomia ügye; a másik azért éget, mert szegyenpirt hajt arcunkba; ez a „bérczes hazánkban“ pénzért úzótt igazságszolgáltatás szegyenfoltja a magyar igazságügy köpenyén: az ugynevezett „unitárius válópörök“. — Folytatólag ugy véli a czikk írója, hogy igazságügyünk és tekintélyünk nem lesz rendben, mig nem kapunk egységes válóperi jogot, s mig az amugy is czifra és sokféle válóeljárásunk bajait az unitárius válópöri szabadosság tetézi be, mert a bérczes Erdély légköréből a Nemere erős szele ma sem birta még elfujni a rossz szagot, melytől már a külföldön is eleget tüszköltek.

Bizonyításul elmondja, hogy egy fővárosi szalma-özvegy hivatalnok egyedüliségét miként cserélte fel egy gyógyszerész neje társaságával, melynek intimebb viszony lett vége; s a gyógyszerész miként vigasztalódott meg a csalfa hivatalnok megcsalódott neje körében.

Ezen állapot két válópört szült, egyik indult nálunk, másik a világi bíróság előtt folyt; ám a nálunk perelt hivatalnok észrevette, hogy ő hamarabb lesz elválasztva, mint imádottja, ezért azt tanácsolta, legyen ő is unitáriussá, s indítson nálunk pert; meg is történt; a vallását nem változtatott gyógyszerész ügye a polgári bíróságnál csak a békéltetésig haladt, mikor neje s a hivatalnok már egyek lettek; s a hivatalnok neje megunva a várakozást férjhez ment — ügyvédjéhez, s a gyógyszerész két szék között pad alá jutott.

Ilyen lefőzéseket csinálnak cikkiró szerint az unitárius válópörök. — És kérdi: De hát hol van itt a morál: . . . Bizony az nincs, mondja, hisz ép az a mi panaszunk az unitárius válópörök ellen, hogy bennük nincsen, általuk pedig agyon van ütve a morál.

Minthogy a mesében álnevek használtattak, mi nem tudjuk, de meg történhetett, hogy egyik válóügy nálunk járt le; de a másikat úgy, mint elő van adva, nem hisszük; mert mi hitfelünknek más valláson levő társa elleni ügyébe addig nem avatkozunk, míg az alperesített fél bírósága a maga felére nézve el nem jár; tehát a gyógyszerész neje más valláson maradt férje ellen nálunk pert nem indíthatott, ilyet mi el nem láttunk. — Mi nem merjük megkoczkáztatni azt, mit egy Királyhágón tuli bíróság közelebb hozzánk átjuttatott perben tett. Ebben alperes az ítélet hozatal előtt unitáriussá lett s ezt be is jelentette, ennek ellenére a bíróság kompetenciáját nem szállította le, az ügyet nem tette át a mi felünk illetékes bíróságához további szabályszerű eljárás végett, hanem tovább haladt s ítéletet hozott felperesre nézve, s ezt mindkét felsőbb bíróság helybenhagyta; tehát előbb hozatott felperes mint alperes felett ítélet. — Erre hallgat a sajtó, míg ha nálunk történt volna, lenne nekünk pereat! . . .

A sértő cikk ama vádja, hogy nálunk pénzért űzött igazságszolgáltatás van, nem bir alappal, igaztalan; díjat fizet nálunk minden egyháztag, ha nem is válópörös; fizeti az egyházi rovatokat, melyeket autonom jogunknál fogva, egyes egyházaink fentartása érdekében, szegénységünk miatt a tagokra kell kivetnünk; díjat fizetnek a válópörösök: napidíjat a bírácoknak; ezt fizetik két okból, mert nálunk a bírácoknak külön állandó fizetésük nincs, s fizetik azért, mert elsőfoku bíróságaink tagjai az elnök székhelyétől, hol a tárgyalások tartatnak többnyire távol laknak; ennél fogva méltányos és igazságos a napi díj, mely arányban áll a polgári bíró napidíjával. — A polgári bíró is, ha szemlét vagy tárgyalást székhelyén kívül kell hogy tartson, napidíjat kap, de ezért ítéletét nem lehet pénzért

hozottnak állítani; s vele is, mint nálunk megtörténik, hogy a díjt fizető tüszköl ítéletétől.

Amaz külföldi tüszkölésre meg kell jegyeznünk, hogy mielőtt a „Fővárosi Lapok“ cikke napvilágot látott, kiderült, hogy a sajtó terén közelebbről felvetett külföldi válópöre, mely a szag terjedésére okot szolgáltatott, s a mi ügyünknek híreszteltetett, nem nálunk járt le, s attól nem csak mi, hanem az alaptalan hirt terjesztő is — ragadós levén a tüszentés — kénytelen volt nyilvános visszavonulása közben nagyokat tüszszeni. . . . Ez is igazolta az irántunk való rossz akaratot, s igazolja a sértő cikk írójának tájékozatlanságát.

Szemünk közé dobja a sértő cikk, hogy válópereinkben nincs morál, általuk az el van nyomva. Ha e vád a válópörösök személyét érinti, miért mondja ezt *csak* a mi válópöreinkről, hiszen a válópörök összesége a morál megsértése; az a sok szenny, mely egy válópört megelőzőleg keletkezett s az utódok nagy lelki üdvére a perekben megörökítést nyer, bizonyára nem a morál dicsőítésére szolgál. — Mi s velünk más egyházi bíróságok, még a majdani egységes válóperi jog uralma alatt is, bizonyára nem dicsekedhetnek azzal, hogy a házastársi élet és viszony minden időben kristály tiszta volt és lesz.

Meglazult erkölcsök okai a házassági viszonyok szétbomlásának és szülői a válópöröknek; emberi hatalom nem állhat útjában az erkölcsi érzet megtámadásainak, s nem adhat erőt a győzedelmes ellenállásra, de módjában van s kötelessége is, a morált nélkülöző házassági viszony megszüntetésével a jobb erkölcsöknek tért nyújtani.

Ezt a kötelességet teljesítik a válóperek elintézésével az erre hivatott bíróságok, s teljesítjük mi is, de ezért eljárásunkat immoralisnak nem lehet nevezni; épen úgy mint ilyenek nem nevezte a Fővárosi Lapok azon „Válóperi furcsaság“-ot illusztráló esetben, melyet 1887. évi 71. számában a „Fővárosi hírek“ rovatában elmond, s mely így hangzik: „Egy házas pár törvényesen elvált, s a ref. vallásra áttért nőnek az újabb férjhezmenetel megengedettetett. — Utóbb a férj is áttért a ref. vallásra, nősülni kívánt és kérte a nyiregyházi törvényszéket, hogy a házasság reá nézve is bontassék fel teljesen s engedtesék meg neki az újabb házassággkötés. — A törvényszék így is ítél, de a királyi tábla feloldotta az ítéletet és elrendelte a felek újabb békéltetését. — Csakhogy a nő már rég férjhez ment, s így a kir. törvényszék békéltetésre fog idézni egy férjes nőt, még pedig nem a jelenlegi férjével, hanem az előbbivel. — Ha a békéltetés sikerre vezetne, a törvényszék kénytelen volna

ítéletet hozni, melyben a feleket további együttélésre kötelezi, s volna a holdog asszonynak két férje, a kettős házasság ítélettel szentesítették. — Ha pedig a békéltetés nem sikerül, akkor a törvényszék kénytelen lesz egyelőre ágy és asztaltól elválasztani a peres feleket, kiknek egyike már mással él törvényes házasságban. — Ebből azt lehetne következtetni, hogy a nő második törvényes házassága ellenére előbbi férjével folytatta az együttélést. — Képzeltető mennyire meg volna lepetve a második férj, midőn birói ítéletből értesülne neje hűtlenségéről“.

Ha a mi válópöreinkben van immoralitás, emez eljárásban bizonyára van, csak hogy ez esetről a „Fővárosi Lapok“ elhallgatja. — Lám mi hasonló esetben a felet perbe sem hívjuk, a különvetést feleslegesnek tartjuk. — Vajjon melyikünk eljárása áll közelebb a morálhoz ?

Illetnek a házasságok könnyen felbonthatása vádjával; tette ezt többek között a Fővárosi Lapok 1889. évi 277. száma, melynek hirrovatában „erdélyi házasságok“(?!) czimen emlékezik meg összeállított válóperi szabályainkról; e megemlékezésben az író elismeri ugyan, hogy eljárási szabályaink s o k b a n megegyeznek a protestansok(?!) házassági jogával, — tehát még sem olyan különleges, — de mintha ezt is megbánná, jó adag gunyt szór ellenünk.

A Királyhágón innen minden egyháznak meg van egyházi bíraskodhatási joga a válóperekben. Gyakorolják is, kiki a maga eljárási szabályai szerint; az ev. reformátusok kevés eltéréssel azon elvek alapján, mint mi, dijakat is szednek aránylag jóval nagyobbakat, mint mi. És mégis a sajtó csak minket tisztelt meg a váddal s gunyos elnevezéssel. — Igazságos-e ez ?

Mind az elnevezés, mind a házasságnak gyorsan felbonthatási vádja durva és sértő vád; különösen ha összehasonlítjuk a gyorsaság vádját a Fővárosi Lapok 1886. évi 223. számában megjelent ily czimű hir: „Gyorsan végződött válóper“ esetével. — E hirben elő van adva egy a polgári bíróságnál lejárattott ügy menete s befejezésül ez van mondva: „Az ügyvédek jól dolgoztak, négy hónap alatt három forumon eszközöltek ki ítéletet“.

Ime itt a gyors lejárattás dicsérettel van jutalmazva, míg ha ez nálunk történik — bün.

Ama reclam nem tévesztette hatását, a perlekedők kérdéseket intéztek a szerkesztőséghez, tudakozva a megdicsért ügyvédek neveit; szerkesztői üzenettel kelle a kérdezősködőket távol tartani.

Mi mosolyogtunk az eseten, nem szívesen említettük meg most is.

E folyóiratnak nem célja és feladata pikáns történetek tárgyalása; készséggel elismerjük, hogy a „Fővárosi Lapok“ 1887. évi 293. száma szerkesztői üzenetében tett azon nyílt tiltakozás nélkül is: „Nem vagyunk pikáns lapok“ — pikáns történetek közlésére csak kivételesen nyit tért. Elismerjük, hogy egyházunk, iskoláink, népnevelésünk érdekében, fejlesztésében lett törekvéseinknek sokszor meleg rokonszenves támogatója; csak az tűnik fel nekünk bántóan, hogy a kivételt a válópöri pikánságok előadására legfőképpen velünk szemben engedi meg, helyet adva a guny fegyvereinek villogtatására, és egy oly áldatlan vitára mely a szép és jó izlés rovására esik.

Csoda-e, ha ily kivétel folyóiratunkban is kivételt von maga után.

Ezért mi a kivételt nem kívánjuk arra használni fel, hogy a felidézett pikáns történet és vádak vitatásának tárgyalásába mélyebben bocsátkozzunk. Más tere és helye van ennek, valamint ama gondatlanul odavetett állítás megczáfolásának, hogy a mi egyházi, dogmaticai törvényeink, szabályaink külön szentesítve nem levén, azok alkalmazásával való eljárásunk csak tőrve van. — Ilyet állítani még az abszolút hatalom sem mert; szentesítette jogainkat a százados joggyakorlat, és elismerte az alkotmány és az azt fenntartó s fejlesztő állami törvények. Nem bocsátkozunk, mondjuk, ezek tárgyalásába, valamint házassági jogunknak más házassági jogokkal való tüzetes összehasonlításába se, de ez utóbbira idézzük, a mivel cikkünket végezzük is, a „Pesti Hirlap“ 1889. évi 339. számából, a „Polgári házasságot“ című vezérczikből, mely a Magyarországon érvényben levő ötféle házasságjogot tárgyalja, a következőt: „Házassági jogaink annyira kuszáltak, kegyetlenek és képtelenek, hogy az unitárius házassági jog minden könnyüségére daczára is nagy és igazi szükségnek felel meg“.

r. r.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1890. jan.

Bersier Jenő. — Gróf Delaborde Gyula. — Ifj. Coquerel Athanáz özvegye.

Szerkesztő ur!

Utóbbi levelem óta a franciaországi protestánsok nagy veszteséget szenvedtek Bersier lelkész halálában, mely nov. 19-én váratlanul következett bé, 58 éves korában. Bersier Jenő neve ismert volt Franciaországon kívül és ő a franciaországi protestantizmusban oly nagy szerepet játszott, hogy haláláról lehetetlen meg nem emlékezni. Különben is hálátlanság lenne, hogyha a francia protestánsok nem mutatnának kegyeletet és méltánylatot az iránt a férfit iránt, kit tehetségei teljes erejében, melyekkel még oly sokat ígért, ért el a halál. A lapok csakugyan felekezeti különbség nélkül elismeréssel adóztak az ő értelmi, erkölcsi és vallási kitünő tulajdonságainak. És ez a maga rendén volt. Az ember különbözhetik másoktól a theologiai fogalmakban, vallási és egyházi nézetekben, de azért mindig elismeréssel lehet az erkölcsi emelkedettség, az egyenes lelkiismeret és a szív nemessége iránt. E sorok írója is nem osztozik Bersier vallási s még kevésbé az egyházra vonatkozó nézeteiben; de nagyrabecsüli az ő vallásos értékét. Bersier a szó teljes értelmében ember volt; hatalmas és eredeti egyéniség. Nem az, ki akar, de az akarat mégis nagy kiegészítő eszköz. És annak nagy szerepe is volt az ő egyénisége formálásában. Nem az első ugrással lett azzá a mi volt, hanem hosszas és fáradságos törekvés útján, mely eleinte nehéz, sőt lehangelő volt.

Bersier (Jenő — Arthur — Ferencz) született 1831. febr. 5-én Sweitzban Vand canton Morges nevű helységében — kevésbé vagyonos szülőktől. Elődei francia eredetűek voltak, kik a nantesi edictum visszavonása után menekültek Sweitzba. Bersier klasszikus tanulmányait Genfben végezte, aztán Párisba jött theológiát tanulni; de nem sokáig maradhatott itt, szűk anyagi viszonyai miatt kénytelen volt tanulmányait félbe szakítani és az Egyesült Államokba menni, hol tanítással foglalkozott. 1850-ben visszajöve a genfi theologiai akademián folytatta theologiai tanulmányát s később hallgatott előadásokat Németországon a hallei és göttingiai egyetemeken is. Ő tehát lelkiismeretes előkészület után lépett a papi pályára. Először Páris egyik külvárosában, St. Antoineban nyert állomást, hol többnyire munkás osztály lakik. Itt három év alatt gazdag tapasztalatokat szerzett; megtanulta ismerni a munkás népet, a melyet

azután is mindig szeretett s a melyre helyzetüket jól fogva felülvös befolyást gyakorolt. Azok az értekezletek, melyeket ő a Barbés boulevardon rendszeresen tartott, s melyek közül a legutóbbit éppen közvetlen halála előtt tartotta, eléggé mutatják, hogy mennyire rokonszenvezett a munkás osztálylyal. A St. Antoineban töltött három év után a Taitbout egyháztól kapott meghívást, hol rajta kívül még Fisch és Pressensé voltak papok. Itt több évig maradt a legnagyobb buzgósággal teljesítve elhivatását. Azonban az egyházi nézetekben felmerült különbségek szakadást idéztek elé s ő megvált szabadegyházi társaitól, de rokonszenvét irántok mindig megtartotta és velük mindvégig a legjobb barátságban élt.

Akkor még senki sem ismerte Bersierben a hatásos és népszerű szónokot, melyet később ismert meg benne a közönség. Sőt a mint maga beszélte, barátai nem nagyon biztatták, hogy folytassa a prédikálást, mire úgy látszik nem láttak benne elég hivatottságot. Szerencse, hogy nem kedvetlenedett el, hanem ugyszólván egy benső hangnak engedelmeskedve rendületlenül kitarott, hogy minden ellenkező látszatok ellenére is szónok legyen. Ugy látszik, hogy ő e tanácsok következtében egy ideig nem prédikált és midőn elhatározta, hogy ismét visszatér a szószékhez, beszédeit több éven keresztül le kellett írnia és könyv nélkül megtanulnia. Bármint legyen, az ő kitaró törekvését fényes siker koronázta. Ez alkotta meg benne azt a hatalmas, erős egyéniséget, ki többet nem ismert legyőzhetlen akadályokat, ha egyszer az elérendő cél előtte tisztán állott. S csodálatos, hogy ő, a ki az akarat ereje által lett szónok, nem hámulta a nagy hitszónokokat. Ugy találta, hogy azok igen sokat szenteltek a formának, a külsőnek. S csakugyan B. kevésbé is hasonlított, legalább a XVII-ik száz hitszónokaihoz.

Attól kezdve, hogy megvált a szabadegyháziaktól, minden erejét arra a munkára fordította, melyet Neuilly-ben 1866-ban kezdett, esti istentiszteleteket tartva. Ez isteni tisztetétek oly nagy látogatottságnak örvendettek, hogy két év mulva már külön templomról kellett gondoskodni. E templom, mely 1874-ben „l' Eglise de l' Etoile“ nevet vett fel, önkéntes adományokból építettett, valamint a hozzácsatolt iskola is. Itt nyilvánult Bersier egyénisége a maga sajátos és bevégzett modorában. Szükségét érezte annak, hogy neki külön temploma, istentisztelete, külön liturgiája és éneke legyen, a saját felfogása szerint. Nem hagyhatjuk azonban megjegyzés nélkül, hogy ez individualismus veszélyes is lehet, főleg Franciaországban. Nem szabad feledni, hogy itt a protestantismus gyöngé minoritás, melynek erőit nem szétforgácsolni, hanem egyesíteni kell. Megengedem, hogy emez individualismusnak meg van a maga jó oldala, sőt előnye az Egyesült Államokban, mert ott a protestansok többségben vannak s mind eme különleges egyházaknak nyújthatnak táplálékot, ha még oly számosak is. Azok, a melyek magukban hordják az élet és tartósság alapelemeit, fennmaradnak, a többiek eltűnnek, de a nélkül, hogy az egész e miatt szenvedne. Franciaországban egészen más a helyzet. A mi kicsiny számunk nem engedi meg, a külön-

leges társulásokat, a végtelenig. Bárminő életteljes legyen e vagy ama kicsiny társulat, félni lehet, hogy ha az a kivételes személyiség, ki annak a feje és szive, lenni megszűnik, vele együtt a társulat is oda lesz. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy így történik ez Bersier művével is, de mindig tartani lehet az ily esettől. Hogy vajjon ő gondolt-e erre? nem állítom. De mindenesetre különös, hogy 1877-ben a „Párisi reformált Egyház“-hoz kívánt csatlakozni „pasteur auxiliaire“ czimmel. Ugy látszik azt akarta, hogy az ő külön egyháza is, követve az ő példáját, bélépjék a reformált egyház közösségébe. Ettől fogva teljesen az orthodox párt hivatalos zsinati szervezetéhez csatlakozott. Három évig volt az állandó zsinati bizottság elnöke. S mindig szerepet játszott a hivatalos zsinati összejövetelekben. Szóval, ugy látszik, hogy érett megfontolás után szükségét érezte annak, hogy az ő egyházát a közös egyház védelme alá helyezze, hogy az ugy tekintessék, mint a franciaországi reformált egyház része, habár a maga saját liturgiáját fentartotta. Így tehát egyfelől megkivánta óvni függetlenségét a maga körében, hogy ott a saját felelősségére cselekedhessék; másfelől pedig a nemzeti egyházzal egyesülve kívánt lenni, hogy ne tekintessék dissidensnek.

Több éven keresztül kereste az eszközöket a reformált egyház töredékeinek egyesítésére. Többször lépett fel békitőleg, hogy az orthodoxok és liberalisok közt közeledést hozzon létre zsinati alapon. Ez dicséretes és nemes szívből jövő szándék volt, de megvalósítani a pártok feszültsége miatt nem lehetett. Az orthodoxok ugy találták, hogy igen nagy engedményeket tesz a liberalisoknak, a liberalisok meg, kevésre becsülték, a mi nékik ajánlatotott. És az nem is lehetett másképpen. Az orthodoxok semmit se akartak engedni dogmai téren; a liberalisok meg nem akartak bémenni a zsinatba dogmai feltételek mellett, ők a zsinatot csakis a közigazgatás szempontjából pártolták. Bersiernek minden törekvése mellett is a két párt kibékítése nem sikerült s az 1879-ki hivatalos zsinat óta külön vannak egymástól szakadva. Kétes, hogy a mit ő nem vihetett keresztül, valaki utánna fogja-e megpróbálni. Mert benne tényleg meg volt minden feltétel az egység létrehozására, hogyha az lehetséges lett volna. Ő a béke, a szív embere volt; békítő és rábeszélő egyéniség. Én azt hiszem, hogy ő tévedett, midőn a zsinatokban kereste a gyógyszert az egyházak lecsendesítésére és elélhaladására. De azt el lehet mondani róla, hogy őszinte volt és ha csalódott, ez jóhiszeműleg, hátsó gondolat nélkül történt. Az uralkodás egészen távol állott az ő szellemétől. Mély tisztelettel viseltetett az emberi lélek iránt s véleményét, bármily erős volt is meggyőződése, sohasem erőszakolta másokra. Nem egyszer volt alkalmam látni, hogy mily békésszellemű volt B. és hogy az ő orthodoxiája mennyire különbözött a rendes orthodoxiától. Neki voltak is barátai mind a két párton. A leg-erősebb meggyőződésű liberalisok is ragaszkodtak hozzá s nemcsak tisztelettel, hanem mély rokonszenvvel viseltettek iránta.

Bersier rendkívüli munkásságot fejtett ki egyházi, irodalmi, szónoki és jótékonyági téren. Tehetségeit ugy szólva pazarolta

kimélet nélkül. Gyakran fejezte ki azt az óhajtást, hogy „életét papságával végezze és papságát életével“. Ugy is történt. A halál működése közben találta őt. Midőn egy vallási összejövetelen értekezést olvasott fel, hirtelen rosszul lett s pár órával később megszűnt élni. Résen állott az utolsó pillanatig. Mennyi jó ügyet segített ő elő e tevékenységével! Ennek köszönhetjük többek közt azt, hogy ma a Coligny szobra áll. Ő rendesen résztvett a vallási társulatok gyűlésein is s nem egyszer tartott ott értekezést, mi mindig nagy érdeket kölcsönzött az évi összejöveteleknék. Neki megvolt a tehetsége arra, hogy világosan és röviden fejezze ki azt, a mit akart mondani, és hogy a mit mond, tényekkel és példákkal illusztrálja.

Temetésén oly sokan jelentek, hogy az Eglise de l'Etoile nem tudta befogadni. E sokaság legnagyobb részben olyanokból állott, a kikkel ő jót tett és olyanokból a kik vele összeköttetésben állottak s többen voltak jelen a politikai és irodalmi kitünőségek közül is. A felette mondott megható beszédekben a szónokok nagy tisztelettel adóztak szív és észbeli tulajdonságai iránt. Nem térhetek ki mind e beszédekre, mert az sok tért venne igénybe, de a Pressensé-ét fel kell emlitenem. Pressense,¹⁾ ki oly közel állott az elhunythoz megindító szavakban emlékezett meg az ő régi társa pályájának kezdetéről s a „Revue Chretienne-ben való munkásságáról. Felemlítette azt is, hogy B. 1870-ben Páris ostroma alatt mily emberfeletti tevékenységet fejtett ki a sebesültek szenvedéseinek enyhítésében és hogy aztán nyilvános népszerű konferenciákat tartott, hogy küzdjön a kommunisták esztelen eszméi ellen. Végre jelezve, hogy a köztük beállott nézetkülönbség semmit sem változtatott barátságukon, beszédét e szavakkal végezte: „A kit én e pillanatban mindenek felett siratok benne, az a rokonszenves barát, a kivel a haza és az egyház legkritikusabb napjaiban mindig egyetértésben küzdöttem az elérendő nagy czélért; egy ily titokzatos kijelentés előtt csak hallgatni kell és imádkozni“.

A háboru után Bersier a „legion d'honneur“ érdemrendet kapta azokért a hazafias szolgálatokért, melyeket a Commune ideje alatt teljesített.

Bersier mint író, általánosan ismeretes. Állandó dolgozó társa volt a Revue Chretienne-nek, a melybe irodalmi kritikákat írt, melyeket nagyon becsültek. 1872—1875-ig a „Journal de Geneve“-be írt a Commune-ról figyelmet keltett leveleket Tőle van az 1872-iki zsinatnak is a története két kötetben. Ez emlékezetes zsinat vitái sehol sincsenek oly hiven és részreahajlatlanul közölve, mint itt. Egy liturgiát is adott ki a reformált egyházak használatára, melyet inkább az orthodoxok használnak. A liberalisok főleg a temetési részt használják belőle. Bersier liturgiájának ez a része nagyon terjedelmes

¹⁾ Pressensé beszédét veje Boegner, a missziók igazgatója olvasta fel, m vel az ő hangszálai nagyon megvannak rongálva s nem szabad nyilvánosan beszélnie. Örömmel tudósítom, hogy Pressensét jan. 11-én az erkölcsi és politikai tudományok akadémiaja tagul választotta meg. Az akadémia jobb választást alig tehetett volna.

s az ifju papoknak nagyon megkönnyíti a szolgálatot. B.-től számos az alkalomból kifolyó röpirat is jelent meg, melyek közül különösen nevezetes az, mely arra az időre vonatkozik, mikor Franciaországban is ugynevezett kultur-harczot akartak eléldézni. E füzetben a legegészségesebb liberalis elvek vannak kifejezve. Egy másik munkája, melyet csakugyan az alkalom hozott létre, melyben a Szent-Bertalan-éj nagy áldozatának ad igazságot, a Coligny Gáspárról irt kötet. Ebbe a munkába egész szívét és egész lelkét öntötte belé. E mű oly munkákkal jön egy sorba, mint Delaborde grófnak Coligny-ról és eme jeles család különböző tagjairól irt munkái. De a mi B. nevét mindenek felett meg fogja őrizni, azok beszédei, melyekben mély erkölcsi érzés nyilvánul, s világos apologetának mutatja magát. Kétségtelenül, hogy azok orthodox színezetűek. De minő értelemben alkalmazza az orthodoxia elveit és gyakran hogy födi el azt a szív érzelmének emelkedettsége, mit nem lehet formákba zárni. Különben dicséretére legyen mondva, ő sohasem igényelte azt, hogy az igazságot csak egy formában lehet kifejezni. De még igen korai az ő munkásságáról és gondolkozásáról itélni. Hagyjuk, hogy az idő mérjen meg minden dolgot a maga helyén. Ez a módja a részrehajlatlanságnak és egyenlő mértéknek.

— Delaborde Lajos Gyula gróf, kit fennebb említettem, csaknem egy időben halt meg Bersier-vel, alig 24 óra időközzel. Egyik legkitünőbb férfja volt Franciaországban a protestantismusnak, melyhez ő annyira ragaszkodott s melynek mint író, jeles munkáival oly sokat használt. 1806-ban született Párisban. Atyja a Delaborde nevet viselő ezrednek volt a tábornoka s testvére Delaborde Henri a szépművészetek akadémiájának titkára. A jogot elvégezve, kilencz évig ügyvédséget folytatott. Azután a párisi törvényszékhez bírónak neveztetett ki, mely tisztet foglalta el akkor is, midőn halála békövetkezett. De nevét főképpen mint történelemíró tette ismeretessé. Erősen meglevén győződve az egyház és állam elkülönítésének szükségéről, Lutteroth, Pressensé és több mások mellett egyik alapítója lett a Taitbout szabadegyháznak. Hivatalos elfoglaltatásán kívül idejét a francia protestantismus történetének tanulmányozására fordította. S mindenek felett a Coligny családdal foglalkozott előszeretettel. Delaborde grófról azt mondották, hogy egy ünnepélyes pillanatban Coligny-ig emelkedett fel, annak márványemléke előtt állva. És ez igaz is mindazoknak a véleménye szerint, kik az ő munkáját, „Gaspard de Coligny, amiral de France, 3. vol. in 8°“, olvasták. E mesteri művet, melyben sok eddig ismeretlen adat van, a francia akadémia megkoszoruzta. Mielőtt e nagy munkája megjelent volna, számos monographiát irt e kitünő család más tagjairól, például: „Mme l'amirale de Coligny après la St. Barthelemy“ és „Eleonore de Roye, princesse de Condé“ stb. S végül az a monographia, melyet kevéssel halála előtt adott ki: „Louise de Coligny, princesse d'Orange“. Alelnöke volt a francia prostants történelmi társulatnak. Temetésén Schickler elnök nagy-szerű beszédben sorolta fel a francia protestantismus iránt szerzett érdemeit. Delaborde gróf egyik munkatársa volt a „Bulletin de l'his-

toire du Protestantisme“-nek s értékes czikkeket irt a vallástudományok encyclopediájába is.

— Miután e levellem kizárólag a halottaknak van szentelve, szemrehányást kellene, hogy tegyek magamnak, ha meg nem emlékezném egy fájdalmas veszteségről, mely a párisi liberalis protestansokat érte. Ezelőtt öt nappal adtuk meg a végtisztességet egy nőnek, kire mindig a legkedvesebb emlékezés közt gondolunk: e nő a mi mélyen tisztelt Coquerel Athanázunk özvegye volt. Róla is el lehet mondani, hogy a legnagyobb tisztességben halt meg 70 éves korában. Nimesben született régi huguenotta családból. Szép jellemű nő volt, s szerény és mivelt. Ifju korában Vincent Sámueltól, „A protestantismusról való nézetek“ híres szerzőjétől vett leczkéket, tőle, a kiről azt mondják, hogy a modern protestantismusnak helyes meghatározását, igazi formuláját találta meg. Az ő tanításából merítette az eszmék ama világosságát, az ő iskolájában nyerte ama hitszilárdságot, a vallásos érzelem ama mélységét, a társas érintkezésekben való ama kellemességét, melyek az ő kitűnő mesterét annyira jelemczték. S mindezek a kiváló tulajdonságok egy oly nemes szellem hatása alatt érlelődtek, fejlődtek ki benne, mint ifj. Coquerel Athanáz. Coquerelné maga a megtestesült szeretet volt. Mindenütt igyekezett jót tenni, de feltűnés nélkül; ő nem akarta, hogy róla beszéljenek. Coquerel A. meghalván, az általa alapított művek, árvaházak, jótékonsági egyletek stb. ugyszólva rámaradtak. Attól lehetett tartani, hogy ez alapítások nem sokáig maradnak fenn. De a nő tovább folytatta a munkát, melyet férje hátrahagyott. Gyöngye egészsége mellett is, mert mindig beteges volt, fáradhatlanul munkált, s férje barátainak segítségével fenntartotta eme jótékonsági intézeteket, melyek közül különösen a neuilly-i árvaház teljes virágzásnak örvend. Mikor mások nyugtalankodtak a holnap miatt, ő soha sem kételkedett a jövőre nézve. Tántorithatlanul bizott a jó ügyek sikerében. A kik nem ismerték, soha sem hitték volna, hogy oly gyenge testben annyi erély lakozik. Oly akarat erővel volt megáldva, melyet semmi sem gyöngithetett meg. Erős lelke küzdött a szenvedés ellen, uralkodott fáradt testén. A telet rendesen délen töltötte, de december hóban mindig megjelent Párisban, hogy elnököljön a jótékonsági bazárban, melyet a neuilly-i árvaház részére rendeztek. Éppen itt kapta a betegséget is, mely aztán néhány nap mulva életének véget vetett. Vele az annyira bántott és szeretett ifj. Coquerel Athanáz egyik legkedvesebb emléke tűnt el. De bizzunk, mert ha az emberek eltűnnek is, műveik megmaradnak: Coquerelné békén alhatik, bizva Istenben és bizva férje barátaiban, kik az övéi is voltak, s a kik fenn fogják tartani azokat a műveket, a melyeknek ő szentelte magát annak a halála után, a ki azokat alapította. E barátok hivek fognak lenni az ő szavukhoz és kedves halottaik emlékéhez.

U. i. Szándékom volt most még írni arról a beszédről is, melylyel Sabbatier tanár a párisi theologiai fakultáson a hittani elő-

adásokat megnyitotta. E beszéd nagy zajt keltett főleg az orthodox párton. Minthogy kinyomatott, a legközelebbi számban ismertetni fogom. Megérdemli, hogy széles körben legyen ismeretes.

CHARRUAUD.

LEVÉL A FŐVÁROSBÓL.*)

BUDAPEST, dec. 9. 1889.

Egyházközségünknek két héten van egyetlenegy istentisztelete, vasárnap. Kitünő szónok, többnyire harmoniás ének közben prédikál, a templom fütve, hajó-, lóvonatu vasut-, kocsiközlekedés a város minden pontjáról kényelmesen s gyorsan szállítja a közönséget bármely pontra. S mégis gyéren imádkozó közönség, nemcsak nálunk, de más templomokban is.

Okul különbözőket hoznak fel: eső, szél, hideg, költséges ut, az élet gondjaival elfoglaltatás, stb. E többik közt van az is, hogy némely minister nem enged időt templomba menésre. Az állam nem nélkülözheti egy perczig is, a kiket szolgálatába vett és fizet. Ez tény, hitelesen mondják. Rideg és a vallásra nézve mostoha tény. De ürügyért s egyesek visszaéléséért a templomtól zární el, a kinek szükséges az imádkozás, nem helyes eljárás.

Már ma még a munkás is megünnepli a vasárnapot; a tisztviselőtől sem lehetne, nem kellene megvonni azt az egy órát. Elég elfásultak már ugy is a kedélyek, elég nagy a közöny erkölcs és vallás iránt. Nem kellene irtogatni a szivekből annak különben is kihalóban levő csiráját. Én a mai társadalom szörnyü bűneit: a köziránti érdeketlenséget, a becsület áruba bocsátását, a sok sikkasztást, főbelövést, az önzést, a tilos uton boldogulni akarást ezzel egybefüggésben lenni gondolom. Nem rég szó volt ismét a tisztviselői Pragmatikáról, erről a törvényről, mely a tisztviselőnek jogait is elismeri és védni fogja. Ebben tán erre is ki fog terjedni a törvényhozás figyelme. Tán a jövő képviselőválasztásig elkészül.

Szép isteni tiszteletünk volt. A beszéd tárgya a jellem-szilárd-ság s a jó mellett való állhatatos megmaradás, keresztelő Szent János életéből vétetvén a példa, s hol az evangelium írója azt kérdi a csoda látni jött néptől: Azt hiszitek, hogy ingadozó nád-

*) E levél még mult füzetünkre küldetett volt, de későn érkezvén, csak most közölhetjük.

szálat láttok ő benne?! Bölcsészeti szellemmel dolgozott szép beszél volt, a mit hallottunk. Érdekes rajzát adta benne a kornak, melyben Szent János feltűnt, a zsidó tudósok iskoláinak és tanáinak, a miknek őt megnyerni akarta farizeus és sadduceus; de ő a puritán essenus iskola híveihez csatlakozott, maga is puritán, erős hitű, tiszta és bátor vallója s hirdetője a villágosságnak és igazságnak a tudományban, az egyszerűségnek és jámborságnak az életben. Elbeszélte a nagy próféta megpróbáltatásait, a kisérteteket, a miket kiállott, a fenyegetéseket, mikkel megfélemlíteni akarták, s végezte vértanui halálának dicsőítésével. Az igaz tisztelet fényében tüntette fel őt. Ugy állott ő Zsidó-országban fenn, magasan, mint árbóc a hajó felett, mint világitó torony a tengeren!

Megható volt napjainkra alkalmazása a nagyszerű, a nemes eszményképnek. Mily ingadozó ma a hit és meggyőződés, mekkora az anyagimádás és önzés, az erkölcsök a társadalmi és politikai kötelekek meglazulása, mily változó a népegy, mily gyöngye a politikai jellem s becsvesztett az élet! Bizony ma is szüksége lenne az emberiségnek s nemzetünknek is ily vezérlő szellemre, ily dicső példányra, a jó és igaz mellett ily bátor harczosra!

Én — miután már Pesten voltam — épülőben levő új templomkat kerestem fel, azon czélból, hogy a Keresztény Magvető olvasóit annak mibenállásáról tudósítsam.

Utóbbi levelem a bokréta-ünnep leírását adta. Most örömmel írom, hogy a közbülső nagy torony mindkét fiókjával a templom fedelég lefelé be van immár fedve piros-barna pléhvel, a közbülső nagy tornyon tizenkét sugárral ragyogó aranyos csillag s a csillag felén hasonló nagy gömb, melyből a villámhárító nyulik le a fedelen; a templom is befedve, a homlokzat nagyszerű főkapuja mint egy miniatúr Notre-Dame portale úgy tekint le a nézőre. Az egész épület a műépítész terve szerint 30—40 különböző alakra, különböző formákba öntött citromsárga téglából rakva, az ivék és hajtások iránya külön-külön minták szerint épült iv- és párkány-téglával, a legszilárdabb kőfajokból faragott diszítésekkel, ajtó- és ablak-kerektekkel, s köröskörül egyszerű és izléses arabeszkforma czifrázatokkal. A bolthajtások vas gerendákra hajlitott és öblös téglával vannak rakva, meglepő szépen és szabatossággal. Az épület architektúrája a leggyönyörűbb goth izlésű; terv, munka és anyag ritka precisióval való kivített tüntet fel. Ugy látszik, a tervező tanár és a vállalkozó építők versenyeznek művök szépségi tökélyében. Szép napokon bánulni jár-

nak oda a kíváncsi nép, szakemberek s műépítők. Általános a vélemény, hogy az unitáriusok alkotmányutczai temploma egyike lesz a főváros legszebb modern épületeinek. A hány nézője, annyi bámulója van... Az idő elfagyása miatt most szünetel a külső munka; de a belső: ablakok, ajtók stb. készítése foly, mihelyt nyílik az idő, a külső munka is megindul, kora őszre — közhit szerint — teljesen készen lesz. A vállalkozók azt mondják, hogy néhány szállás már is ki van véve. Nem csoda, mert az épület valóban olyan, mintha czukorból való lenne, vagy szépen összeillesztett téglá- és kő-virágcsokor.

Délután presbyteri gyűlés volt, a hol közügyeinket intéztük el. Nevezetesebbek a consistoriumi leiratok, melyeket tudomásul vettünk. Az egyház ügyvédi megbízottja, Gál Jenő országos képviselő jelentette küldetése és munkája bevégződését s a nála volt iratokat részletes írott jelentéssel beadta. Meleg köszönetet fejezett ki a gyűlés, fáradtsága jutalmául s tett költségei megtérítéseül — fensőbb jóváhagyás reményében — 500 forintot szavazott meg ama kijelentéssel, hogy azt a kitartó, buzgó, hiv fáradozást és sokféle irányu szolgálatot, mit a jelentő egyháza iránt tett, pénzzel meghálálni nem lehet, az által ő a hivek egyetemének őszinte elismerését és rokonszenvét szerezte meg magának. Ez külön elismerő és köszönő iratban is ki fog fejezteni teljes hivatalos alakban. Az iratok levéltárba helyeztetek. Fiók egyházainknak több ügyét intézte el a gyűlés, örömét fejezve ki az előhaladáson és fejlődésen. Ott működő két segéd-lelkészünk különösen megnyerte anyaeklezsiánk rokonszenvét. Okos, tevékeny és tapintatos eljárással dicséretes egyszerűséget, takarékoságot és példás hitbuzgóságot tanusitnak. A budapesti unitárius egyház létesítése szükséges, időszerű és magában szép jövő zálogát bíró kezdeményezés volt.

Derzsi lelkész ur rövid előterjesztést tett az év lefolyásáról és egyházi eseményeiről, a miből örömmel győződünk meg, hogy számunk — ha lassan is — de folytonosan növekedik, tőkénk gyűl, bárha a templomépités sokat vett el már is, és még fog elvenni gyűmölcsötzetés alól; keresztelésünk jóval fölülmulja a halottak temetését, az átállások kielégítőek, vissza- és kitérő aránylag kevés, elkölthetetlen tőkénk természeténél fogva oda illő pár ezer forintnyi részét a kepeváltságához szándékoznak átteni, a mi most indítványozva elvben elfogadtatott, valódiságát egy következő gyűlés fogja tüzetesen még egyszer megvitatni és végleg meghatározni.

Hajós János tiszteletbeli egyházgondnokunk novemberben távozott el körünkől szülővárosába Kolozsvárra, széles körben hagyva

jó emléket maga után, s azon reményét fejezve ki távozásakor, hogy ezután is évenként egy-két hónapot a fővárosban kíván tölteni, a mivel barátainak és számos jóembereinek örömet fog szerezni, kis egyházunk pedig mindig szívesen veendi közöttünk létét, melynek évek hosszú során át buzgó és tevékeny első gondnoka volt.

JAKAB ÉLER.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ

„A Protestáns Szemle“ füzetéből vettük az I. és II. füzetet Kenessy Béla, a M. Prot. Irod. Társaság id. titkára szerkesztésében. E kettős füzet főbb cikkei: Olvasóinkhoz. Szász Károly. A francia prot. tört. társulat. Balogh F. Pál apostol megtérése. Dr. Masznyik E. Jansenismus a történetírás terén. Dr. Szilávik M. A házassági reform. Dr. Sztéhló K. Istentiszteletünk reformjához. Csiky L. Az állam viszonya az Egyházhhoz az E.-Amerikai Egy.-Államokban. Hörk J. — Nem bocsátkozunk e tanulmányok részletes ismertetésébe, csupán örömmel fejezzük ki a Magyar Prot. Irod. Társaság első kiadványának megjelenésén. Programjában többek közt ez mondatik: „az egyetemes protestantizmus elvi alapján szabadvizsgálódás a hit dolgaiban, a bibliai tudományokban, az erkölcsi és egyházalkotmányi szervezeti kérdésekben, s a történeti kutatásokban és azok eredményei megítélésében, szóval, az egyházi és hitélet egész mezején.“ E programot liberalis álláspontból csakis üdvözlőnk lehet, s mi e program mellett teljes érdeklőséssel fogjuk a Prot. Szemle megjelenő füzetét kísérni.

„A neveléstudomány kézi könyve“ című műre hírdet előfizetést dr. Felméri Lajos, a kolozsvári egyetemen a neveléstan tanára. A könyv tartalmának fejezetei: Első szakasz: A nevelés általában. Második szakasz: A test nevelése. Harmadik szakasz: Értelmi nevelés. Negyedik szakasz: A szív és az erkölcsi nevelés. Ötödik szakasz: A jellem nevelése. A tárgyalásban szerző folyvást szem előtt tartja hazai viszonyainkat, s a fontosabb kérdések mögé történelmi háttérrel is állit, előadásában pedig arra törekedett, hogy művét ne csak a szakember, hanem minden mivel ember könnyedén olvashassa. Sok neveléstan munkát jelent meg már magyar nyelven, de a mi Felméri művét, — a szaklapokban eddig közölt mutatóanyagokból láthatólag — különösen ajánlja, hogy az önálló vizsgálódásnak, hosszúságú tapasztalatoknak és széleskörű tanulmányoknak az eredménye. A mű 36—38 nagy 8-r. íven mártius havában jelenik meg Kolozsvárt, Ajtai K. Albert nyomdájában díszes kiállítással. Szerző még mindig fogad el előfizetéseket, melyek egyenesen hozzá címzendők Kolozsvárra. Előfizetési ár 4 frt, bolti ár sokkal magasabb lesz.

Névkönyv az erdélyi ev. ref. egyházkerület számára. 1890. Szerkeszti Zayzon János püspöki titkár. A Névkönyv, mint rendesen, egyes ekleziásiai történetét közli. Most a nagysajói egyházmegye ekleziásiai történetét folytatja és végzi be. Sok érdekes történelmi adat van e lapokon följegyezve, melyeknek az általános egyháztörténelmi írója is hasznát veheti. A Névtár dicséretes gondattal van összeállítva s mutatóval ellátva.

Világtörténelem a tényleges-állománybeli tisztképző-tanfolyam I. évfolyama számára. I. rész. Ó-kor. Irta Székely József m. kir. sz. áll. honvéd-

főhadnagy és okleveles tanár. Szerző a 225 lapra terjedő művében a keleti népek, a rómaiak és görögök történelmét alapos felfogással, tiszta, világos iránylyal tárgyalja. Jó magyarsággal van írva, a mi egyik fő előnye a műnek.

(14) A Derzsi Károly budapesti unitárius lelkész által kiváló gonddal szerkesztett „Unitárius Kis Könyvtár“ IV. és V. füzetei második kiadásban is megjelentek. Tartalmuk: „A biblia“, „Közönséges, józan nézet a bibliáról“ és „Mi az unitárizmus?“ — E körülmény arról tanuskodik, hogy e nemescélu vállalat nem téveszté el hatását, hanem — a mint meg is érdemli — folyton növekedő terjedtségnek örvend.

„Magyar Írók élete és munkái“ czimű gyűjtemény indult meg jelen év kezdetével. id. Szinnyi József, m. nemz. muzeum hirlapkönyvtár őre szerkesztésében. Az első kötet 1. füzete meg is jelent és a várakozásoknak s követelményeknek teljesen megfelel. a mennyiben az egyes írók életrajzi adatait, munkáik jegyzékét és a róluk szóló dolgozatok sorozatát pontos rövidséggel hiven adja elé. Magunk részéről az illő méltánylást annál szívesebben tesszük meg, minthogy hasznos ismertetéseiben az unitáriusok sem képeznek kivételt. Budapesten jelenik meg, kiadja Hornyánszky Viktor akad. könyvkereskedése. Negyedévenként adatik ki öt íves füzetekben; egy-egy füzet ára 50 kr.

Lampel Robert kiadásában következő isk. tankönyvek jelentek meg: „Egészségtan“, irták Csapodi István dr. és Gerlóczy Zsigmond dr., az egészségtan tanárai. Nélkülözhetlen a komoly elővigyázatra nézve. Ára csak 24 kr. „Természetráj“ Báthory Nándortól, „Természettan“ Heller Agosttól, „Kis magyar nyelvtan feladattárral“ Erényi Mórtól, „Természetráj“, „Magyarok története“, „Magyar nyelvtan“ és „Földrajz“ Vargyas Endre győrmegyei kir. tanfelügyelőtől, „Naturgeschichte“ bearbeitet von Prof. Johann Buza, in's Deutsche übertragen von Prof. L. Mende, „A magyar gyorsírás tankönyve“ Forrai Somától, továbbá „Elemi iskolai rendtartási szabályok és értesítő“ Vargyas Endrétől, „Tanulók olvasótára“ II. évfolyamának több füzete igen érdekes tartalommal: magyar népballadák és románczok, szemelvények a régi magyar népies költészetből, a magyar epos-írókból, Kossuth Lajos beszédeiből, Deák Ferencz beszédeiből, „Római remekírók (Cicero, Virgil, Horatius)“ magyar fordításban különböző fordítóktól és végre „A fölülmulhatlan ezeremester búvészakamrája“ — itt-ott megemlítésre szorító ismertetésünkben idézett könyveket a t. érdeklődők szíves figyelmébe ajánljuk.

KÜLÖNFÉLÉK.

A görögnyelv tanításának kérdését tüzetesen megvitatták pro et contra. Ez úttal röviden mi is véleményünket elmondjuk. Miután a görögnyelv tanítása Magyarországnak egy intézetében sem tud olyan eredményt felmutatni, mely a reá fordított időt s fáradságot megérdemelné; miután a jelenlegi tanítási rendszerrel a tanulók a görögnyelv szépségének élvezetét nem sajátíthatják el s az iránt a legnagyobb ellenszennel viseltetnek; minthogy a tantárgyak száma felette meg van szaporítva, s a tanulók különben is túl vannak terhelve: szerintünk a görögnyelvet jó lelkiismerettel ki lehet hagyni a kötelezett tantárgyak sorából. Csak mint facultativ tárgyat kell meghagyni, hogy önkéntesen tanulják a theologusok, tanári pályára készülők: szóval a kiknek hajlamuk, kedvök lesz hozzá. Így az eredmény bizonyára nagyobb fog lenni. A görög írók műveit jó fordításban, olvasmányként, a magyar nyelv tanítása mellett fokozatosan meg lehet ismertetni a tanulókkal; s ezen az uton bizonyosan sokkal jobban megértik a görög klasszikusokat, mint az eredeti szövegnek gyarló és felületes tanulása nyomán.

Jótekonyság kolozsvári ekleziánkban. Kolozsvári ekleziánkban az áldozatkészség a mult évben is szépen nyilvánult. Erre nézve közöljük itt az eklezia közgyűlése elé terjesztett évi jelentésből a következőket:

„Az áldozatkészségnek szerencsénk van egy szép példáját jegyezni fel. Gyulay László városi pénztárnok, kebli tanácsos afia „Leányiskola-alap“ czimen 150 frt alapítványt tett. E nemes adomány felemlítése bizonyára ugyanazt a hálaérzelmet és elismerést ujitja meg mindnyájunk szívében, melylyel első bejelentésekor fogadtatott. Maga az alapítvány és a szép cél, mely egyházközségünk egyik nagy fontossággal bíró intézményének emelése, a legnagyobb dicséretet érdemli. — Az Urvacsorához husvétban kenyeret adott özv. Ngs. Sándor Istvánné; bort Vécsei Sámuel kebli tanácsos afia; pünkösztkor: kenyeret T. Vécsei Sámuelné; bort Szász Ádám kebli tanácsos afia — régi dicséretes keresztény szokásnak gyakorlatául. — És végül az áldozatkészségnek szép lapját fogják kitenni azok a több buzgó a fiai részéről való szives adományok is, melyek nagyobbbrészt a mult évben tétettek s most is folya-

matban vannak, melyekből a szent egyházunkban látható két belső templomajtó állítottatott. — Ekkleziánk a mult évben egy érdemekben kiváló tagját veszítette el nyugalmazott ministeri titkár Nagyajtai Incze Mihályban, ki magas életkort érve hunyt el az Urban csöndesen. Nevét egyéb adományai mellett az ekklezsia özv. papnéi számára tett alapítvánnyal örököltette meg. Midőn kegyeletes érzések közt emlékezünk róla, merítsünk egyszersmind az ő példájából is buzditást jócselekedetekre és keresztényi munkásságra“.

A beszéd zenéjéről érdekes felolvasást tartott közelebbről a Dávid F. egyletben P á k e y L a j o s n é, Fangh Antonia asszony. Sikerült szép felolvasásában a többek közt ezeket mondotta: „Boldogult nagy anyám társaságában sok évvel ezelőtt urvacsora osztás alkalmával, mint kis leány a templomban voltam. . . . Kiállott az asztalhoz az agendáló pap. Beszéde gyönyörű költői nyelven volt írva, előadása zengzetes és szabatos volt, — mint valamely magasabb zeneműé, finom hangszinezéssel és árnyalással, a zenei alaphangok kellő ismeretével, felhasználásával szétosztásával és összekapcsolásával. Többször mintha finom zenekíséret hallszott volna, minden színészeskedés elkerülésével.

A miatyánkot sem hallottam soha úgy elmondva, mint akkor. Az asztalnál akkor állott pap beszéde által valóban megszenteltetett az egész gyülekezet. Beszéde egyuttal finom zenei előadás volt.

Több alkalommal halgattam helyben és vidéken misét és különböző szónokló papokat. Azt tapasztaltam, hogy csupán az olyan papok hallgatói nem szunyadnak, kiknek előadása lehetőleg zengzetes, a kik nemcsak a mitre, hanem a h o g y a n r a is kellő súlyt fektetnek.

Emlékszem boldogult Nagy Péter püspökre. Beszédeinek előadásában valóban érvényesült a zenei elem. Hatása mindannyiszor nagy volt, csupán ez oknál fogva is.

Sokat hallottam H a y n a l d jelenlegi érsekről, erdélyi püspök koráról. Szónoklata és társalgási beszélgetése felerészben a legszebb zene volt. A szépen beszélés a legmeszszebb kiható művészet. Óhajtható, hogy mindenki részese legyen többé-kevésbé. Nagy előnyök vannak ahhoz kötve. A megszerzés nem jár nagy költségekkel. A hangszer ehez mindenkinél megvan.

A protestáns egyház egyáltalán figyelmen kívül hagyja a szemekre ható képzőművészeteket: szobrászatot, festészetet, építészetet. Ezeknek hatása alól, mint egyház teljesen elvonja magát. De ott vannak a szóló művészetek: a zene, ének és mindenekfelett a szép beszéd. Ha ezekre s főleg a két utóbbira több figyelmet fordít, jórészt pótolhatni fogja ezen művészeti ágakkal az előbbieket hiányát, épen úgy,

mint a római és keleti egyház pótolja amazokkal a beszéd kisebb szerepét. Egy kellő figyelemmel és kitartással iskolázott hangu papnak zengzetes beszéde csak úgy fogja a lélek és szív lapjaira rakni az egyes elvek, nézetek, jelenetek képeit, mint a festők ecsetje, s csak úgy fognak annak hatása alatt a lélek termeiben, az agyvelő muzeumában a különböző igazságok domberu alakjai, szobrai előállani, mintha a szobrászok vésője alól kerülnének ki.

Sok templomban, sok muzeumban megfordultam már, ezekre a gondolatokra jöttem rá, melyek előttem igazságoknak látszanak“.

Dr. Döllinger az ó-katholikus mozgalom kezdeményezője s nagyhirű tanár folyó évi január havában elhunyt. 1795. február havában, Bambergben született, s így egy hónap hiján 91 éves volt. 1826. lett tanár Münchenben. Széles ismerettel bírt; különösen az egyháztörténelem s abban a pápaság kifejlődése volt kedvencz tárgya. Tudva van hogy miképen tiltakozott 1870-ben a pápai csalhatatlanság ellen. „Ő, — így szólott — mint keresztény, theologus és az egyháztörténelem kutatója nem fogadhat el olyant, a mi ellenkezik a r. kath. egyház valódi szellemével.“ Dr. Döllinger volt tulajdonképen a szervezője s éltető lelke annak a pártnak, mely ellenezte a csalhatatlanság dogmáját. Abban az időben hatalmas cikkekkel irt az Augsburg-Gazetteben, melyek később „Janus“ név alatt összegyűjtve is megjelentek. A müncheni érsek excommunicálta az egyházból, de a bajor király és kormánya nem vette tekintetbe a pápai excommunicálást s így dr. Döllinger megtartotta mindazokat az állásokat, miket azelőtt elfoglalt. A jelenlegi pápa a Vaticánból egy követet küldött Döllingerhez a következő izennel: „Jőjjön vissza hozzánk, mert most más pápa van.“ „Igen,“ felelte Döllinger, „de ugyanaz a pápaság.“ Hogy az ó-katholicus mozgalom aránylag oly csekély eredményre jutott, azt Bismarcknak tulajdonította. Nagyon rokonszenves és humanus természetűnek mondják, a kik róla irnak. A gyengéknek az erősek által való elnyomását és üldözését embertelenségnek tartotta. Nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki; kéziratban sok művet hagyott hátra. Nemcsak nagyhirű egyházi férfiú, hanem mint politicus is nevezetes volt. Bizonyára maradandó nyomokat hagyott maga után.

A hazai protestantismus veszteségei. A hazai protestantismust s közelebről az ág. hitv. egyházat ujabban nagy veszteségek érték. Alig, hogy a dunánineni egyházkerület elsíratta ősz püspökét, a 75 éves Geduly Lajost, már a tiszai kerületnek kellett Czékus István halála fölött gyászolnia, mely 72-ik évében jan. 29-én váratlanul következett be. Kiváló férfiak voltak, s főleg az elsőnek sokat kellett küzdenie

államellenes politikát űző hiveivel. De helyüket derékül állották meg, kitartással harczolva, bölcseséggel kormányozva. Utóbbi több intézmény: nőegyletek, leányiskolák, nyugdíjintézet és árvaház alapítása által is növelte érdemeit. Az ágost. hitvallásuaknak eme vezérférfaik halála fölött érzett mély bánatában őszinte részvéttel osztozunk.

A német protestansok halottai: Baumgarten Mihály, Hase Károly és Gerok Károly. Az első még mult év jul. 21-én, Hase a jelen év jan. 5-én, Gerok jan. 14-én tért örök nyugalomra. Amazok theologusok voltak, a szabad szellem harczosai; fegyverök az igaz, őszinte szó, s hatásuk messzire terjedt. Mindkettő magas életkort ért, s nemes munkálkodás közt eltöltött éveikben kiváló nyeresége van a német protestansoknak, valamint az összes keresztény világnak. Gerok Károly mint egyházi beszédíró lett ismeretessé és mint költő, kinek egyik szép versét éppen a mult füzetünkben közöltük. Benne a német protestansok egyik legkitünőbb papjukat és honfitársukat veszítették el.

Gordon Sándor, mint a mult évi utolsó füzetünkben jeleztük, a Manchesterben levő unitárius papnevelő intézet igazgatójává választatott. Az új igazgató f. évi jan. 8-án tartotta székfoglalóját, a „Memorial Hall“-ban. Az elnök, Pilcher üdvözlő beszéde után, melyben kiemelte a szerencsés választást, Gordon mondotta el tartalmas beköszöntőjét. Beszélt a szellemi szabadság előnyeiről, az intézet céljáról, a papnövendékek neveléséről, hogy mikép hirdessék az evangéliumot, s mikép terjeszszék a gyakorlati kereszténységet a nép között. Hatásos beszédjét így végezte be: „Én egy sok nehézséggel járó kötelezettséget vállaltam magamra; éppen ezért kérem további bizalmukat s szives támogatásukat. Önöknek pedig, ifju papnövendékek, barátjuk akarok lenni, hogy így egyesült érzellemmel, egész odaadással munkálhassunk tanulmányaink problémáinak megfejtésében. Egy elmés bölcsész azt mondotta, „Hogy a mikor a cipőket elviseltük, a talp ereje a testünk rostjaiba ment át.“ Vajha, a mikor tanulmányainkat mi is bevégezzük, annak ereje a mi elménk rostjaiba menne át!“ Mi is, az ő tisztelői s barátai, ez alkalomból egy üdvözlő iratot küldöttünk, aláírva a püspök, isk. f. gondnokok s tanárok által.

Gyász hírek. Ö z v. V a s s M i k l ó s n é, Szabó Anna jan. 16-án élete 82-ik s özvegysége 39-ik évében jobblétre szenderült Szent-Ábrahámon. Apja, Szabó Sámuel tanár, száz éves korában még prédikált. Leánya is szép időt élt. Az elhunynak sok ismerete és olvasottsága volt. A „Családi Körben“ több dolgozata jelent meg. Birta az angol, franczia és német nyelvet; de ezek közül az angolt szerette leginkább. Az angol szépirodalmi műveket nagyobb részt mind olvasta. A kolozsvári angol

társalgó kör 2000 kötetből álló könyvtárának a katalógusában kevés volt olyan, melyet ne olvasott volna. Egy angol regényt le is fordított, de a kiadó kezei között maradt a kézirat. Buzgó, lelkes és áldozatkész nő volt. A székely-kereszturi unitárius tanodánál édes apja emlékére 1000 frt alapítványt tett. Ekklézsiájában, s jótékony czélokra, készséggel hozta meg áldozatát anyagi helyzete szerint. Sokáig, de nemesen élt. Legyen álma csendes! . . .

Ö z v. B a r t h a M ó z e s n é szül. Teleki Polixéna feb. 1-én hosszas szenvedés után életének 77-ik évében, N.-Váradon elhunyt. A megboldogultat a számos rokonokon kívül fia B a r t h a I s t v á n kir. törvényszéki telekkönyvvezető, neje és gyermekei gyászolják.

G e l e i K á l m á n egyházi tanácsost és abrudbányai m. kir. j. bírót súlyos családi csapás érte. Feb. hó 7-én hosszas szenvedés után elvesztette szelid, engedelmes hű nejét, E l e k e s K á r o l i n á t, kivel 22 évig élt boldog házasságban.

M ó r i c z F e r e n c z okleveles tanító, ki kolozsvári főtanodánkknál volt alkalmazva az 1-ső és 2-ik elemi osztálynál, továbbá mint írástanító, 1890. január hó 11-én élete 28-ik, boldog házassága 3-ik évében elhunyt. A korán sirba szállt tanító egyike volt a legbuzgóbb és kötelességét hiven teljesítő egyéneknek. Intézetünk egy derék nevelőt, neje pedig egy gyöngéd, szerető férjet vesztett el benne.

C z e t z P é t e r hitrokonunkat s nemes emberbarátot nagy szomorúság érte, Czetz Jenő fogadott fia, I. oszt. tanulónak f. évi január hó 28-án történt elhunytával. A szépreményü, kedves gyermeket úgy szerették a második szülői, mintha sajátjuk lett volna.

A szerkesztőség postája.

P. L. úrnak. Székelykeresztur. A Koncz J. életrajzra tett észrevételekre írt észrevételeit vettük, de közlésüket a jövő füzetre kellett halasztanunk. — A budapesti nagyszámú adakozások közlését a jövő számban fogjuk megkezdeni.

ARANYKÖNYV.

A SZÉKELY-KERESZTURI GYMNASIUM

5-ik tanári székére tett adakozások.

XIII. Közlemény.

I. Tőkét.

a) Készpénzben.

Pálfi Ferencz, Sz.-Udvarhely 100 frt.
Zsakó István törv. elnök Gy.-Fehérvár 50 frt.

b) Kötleveélbon.

c) 5 évig.

H.-Sztpéteri ekkla à 1 frt = 5 frt.
Darkó Sándor esperes Jánosfalva = 5 frt.

d) 10 évig:

Szigethy István aljbíró Kőhalom à 10 frt = 100 frt.

BENCZÉDI GERGELY
közpénztárnok.

ADAKOZÁSOK A FIATFALVI UNITÁR. EGYHÁZBAN.

Tekintetes Kovács János igazgató tanár ur az iskolás gyermekek közt kiosztás végett ajándékozott 6 frt értékben könyveket.

A hívek közösen készítették egy diszes urasztalt 30 frt értékben ; erre takarót ajándékozott Ürmösi Sándorné Végh Ilona 4 frt értékben.

Közzadakozásból a papi házban egy szoba bepadoltatott 8 frtért.

Isten áldása s a mi háláuk és köszönetünk legyenek méltó jutalmai e nemes cselekedeteknek.

Fiatfalván, 1890. febr. 12.

KOVÁCS JÁNOS
gondnok.

ÜRMÖSI SÁNDOR
unitár. pap.

NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

A homorod-szt.-mártoni unitárius templom költségei fedezésére a mult évben adakoztak: tekintetes Dimény Sándor ur 5 frt, méltóságos Jakab Gyula ur 40 frt, Balázs Gergely földész 2 frt 20 kr, Almási Józsa Mózes Kajsa 1 frt, Keményfalvi Gergely Lajos 1 szekér meszet, értéke 4 frt, Abásfalvi Gergely Mózes egy szál cserefát, értéke 8 frt.

Míndez áldozatokért, a nevezettek egyen-egyen az ekklézsia nevében fogadják szives köszönetemet.

H.-Szt.-Márton, 1890. febr. 10.

DOMBI JÁNOS,
h.-szt.-mártoni unitár. lelkész.

ADAKOZÁSOK AZ ÁRKOSI EKKLÉZSIÁBAN.

1. Veres Áronné szül. Tóth Ilona, ifj. Göncz Mózesné szül. Lőrinczi Juliánna, ifj. Nagy Józsefné szül. Göncz Klára és Köntés Sándorné szül. Kis Juliánna kezdeményezésük folytán az árkosi unitárius egyház nő tagjai a köztük begyűlt kegyes adományukból egy nemzeti szín lobogót vettek s ezt az egyháznak ajándékozták. Értéke: 2 frt. 2. Ugyancsak a nevezett nők kezdeményezése alapján és ugyancsak az egyház nő tagjai szives adakozásból begyűlt pénzen vettek és ajándékoztak az unitárius egyháznak egy pohár és tányér takarót, mely az alkalommal használandó, mikor a betegeknek Uri szent vacsora szolgáltatik ki. E takarót szép himzéssel, minden díj nélkül Nagy Ágnes hajadon (ifj. Nagy József leánya) látta el. Értéke: 4 frt. 3. Az egyház gyászlobogójára Ördög Ferenczné szül. Gelei Klára ajándékozott egy rojtozott fekete szalagot és vett fehér rojtot, melyet a lobogóra saját maga rá is vart. Ugyancsak a gyászlobogóra Szabó Mihály leánya Szabó Juliánna is ajándékozott egy 2 meter hosszú fekete szalagot. Értékük: 4 frt. 4. Az urvacsorai kenyeret és bort illetőleg a következő ajánlatok tétettek: ifj. Nagy József és neje szül. Göncz Klára adni fogják az urasztali kenyeret minden ünnepen élethosszig. A karácsoni urasztali bort felajánlták tekintetes Cserei Gyula vezértanító ur és neje szül. Barabás Károlina, valameddig árkosi lakosok lesznek. A husvéti urasztali bort adni ajánlkoztak id. Veres Bálint és neje szül. Zoltán Klára élethosszig; a pünköstöt: Zoltán Pál és neje szül. Váncsa Éva élethosszig; a Szent-Mihály vasárnapot: özv. Imre Jánosné szül. Barabás Lidia élethosszig. 5. Id. Veres Bálint és neje szül. Zoltán Klára és özv. Imre Jánosné szül. Barabás Lidia ajándékoztak az árkosi unitárius egyháznak egy-egy drb. 600 □ öl területű szántóföldet, fentartva azokban maguknak a nevezett szántók élethosszig való hasznélvezetét. Mindkét szántóról a kegyes ajándékoztók az ajándéki szerződést kiállították s ezek most az egyház birtokában vannak. A szerződésekre a bélyegék árát is a nevezett ajándékoztók állották ki, sőt id. Veres Bálint és neje szül. Zoltán Klára még az illeték kifizetését is magukra vállalták. 6. Nagyságos Jakab Elek ur orsz. levéltárnok és magy. tud. akadémiai rendes tag egyházunk könyvtárának ajándékozta; „A király földi viszonyok ismertetése“ és „A magyar Fiume“ című jeles műveit egy-egy kötetben. 7. A kepe megváltási alaptőke gyarapítására ajándékoztak: ifj. Göncz Mózes 5 frtot és Barabás Ferencz 4 frtot.

Fogadják e kegyes adományozók és ajándékoztók e helyen is hálás köszönetünket az egyház nevében.

Árkos, 1890. jan. 30-án.

BARABÁS ANDRÁS,
egyházkebli gondnok.

CSIFÓ SALAMON,
unitar. lelkész.

NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

Toroczkói Vernes István és neje Botár Anna ekklezsiánknak egy diszes 30 fit értékű szoszék takarót, Csegezen lakó Kriza Andor és neje Molnár Ilona egy 35 frt értékű urasztalra való takarót, továbbá Kolozsvári Székely Klára öngnagsága egy fekete koporsó-takarót ajándékozott. Eme nemes cselekedeteikért, melyek magokban hordják a dicséretet, fogadják e helyen is hálás köszönetemet. Ekklezsiám megbizásából.

Csegez, 1890. január 30-án.

SZÉKELY LÁSZLÓ,
unitar. pap.

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXV-ik évf.

Mártius—Április 1890.

2-ik füzet.

A VALLÁSOS SZOKÁSOK, KÜLÖNÖSEN A BÚCSUJÁRÁSOK HAJDAN ÉS MOST.

Nincsen a világon új semmi. Minden a mi van, volt mindig. — A természet folytonos sora ugyan a változásoknak, de látszólag, mert a természetben csak az alak változik, anyag és erő állandó. — A természetben kielégítő ok nélkül nincs semmi, tehát nincs felesleg; következésképpen a mi van benne vagy általa, az volt öröktől fogva, s lesz örökké, ahhoz nem jött semmi, abból nem fogyott semmi.

Az „ember“ ugyan e szabály alá tartozik. Az ember is physikai részében anyag. A szellem, az ész: az ember határozója, s föléléje helyezi őt a többi állatoknak, de azért nem szünik anyag lenni; s mint ilyennek alakja változik, de lényege nem.

Az ember ma is az, a mi teremtéskor volt. Mint akkor nem, épp úgy ma sem respectálja „a jó és rossz tudás fáját“, beleharap a tilos almába; ma is, mint hajdan Kain Abelt, agyonüti testvér a testvért; egy tál lencséért elharácsolja örökségét, faragott képet, arany borjut imád; ma is a Mózesek, Dávidok, Salamonok épp úgy megvannak, mint Nabuchodnezárok, Herodesek, Heliogabalok; ma is éppen úgy tudják, mint akkoron, hogy egy az Isten, még is annyi isten után kapkodnak, a hány a szükségök.

Két dolog uralkodik az ember cselekvésein, — rokonok, holott ellenesek. Ezek szabályozzák az ember viselkedését, ezek rabja az ember mióta van, s a meddig lesz, a ki nem rabja, az betege. Befolynak ezek tudományra, vallásra, politikára éppen úgy, mint a társadalmi és családi viszonyokra, sőt ezeknél kisebb dolgokra.

E hatalmas két dolog: a szokás és a divat.

Rokonok, mert mindegyik az emberi viselkedésnek hallgatag szabályait alkotja; s mert a divat nővére a szokásnak; — ellentétesek azért, mert a szokás határozója az állandóság, míg a divaté a változat.

A szokás, a latinok szerint e második természet, megállapodott, tartós, hosszú életű, s azonos körülmények közt azonos vi-